

SPRAWOZDANIA I RECENZJE

Liturgia Sacra 18 (2012), nr 2, s. 569–620

Liturgia w różnych Kościołach
Podstawowe kwestie liturgiczne
w międzykonfesyjnej perspektywie
Symposium AKL

(Chur / Szwajcaria, 3–7 wrzesień 2012 r.)

Organizowane co dwa lata sympozjum naukowe katolickich wykładowców liturgiki krajów języka niemieckiego (AKL) miało tym razem miejsce w murach Wyższej Szkoły Teologicznej w Chur, założonej w 1968 r. na prawach kościelnych. W 2006 r. jednostka ta otrzymała akredytację jako prywatna szkoła wyższa. Mieści się ona w budynkach założonego w 1807 r. seminarium duchownego. Tradycyjnie już na spotkanie liturgistów niemieckojęzycznych zostali zaproszeni także goście z krajów ościennych. Tym razem jednak jedynie pojedyncze osoby przyjechały z Włoch, Izraela, Holandii, Czech i Polski. W sumie powstała grupa licząca 71 naukowców. Nasz kraj reprezentował piszący te słowa.

Sympozjum otworzył prof. Benedikt Kranemann z Erfurtu — przewodniczący AKL. Przywitał on uczestników i wskazał na to, że tegoroczne spotkanie przypada w setną rocznicę urodzin wybitnego liturgisty, Balthazara Fischera. Wprowadził też w tematykę spotkania, która jest szczególnie aktualna w wielowyznaniowej Szwajcarii. Następnie oddał głos prof. Birgit Jeggle-Merz reprezentującej miejscową uczelnię, w której prowadzi zajęcia z liturgiki i jest kierownikiem Instytutu Pastoralnego. Powitała ona gości i przedstawiła historię Wyższej Szkoły Teologicznej. Nadmieniła też, iż 45 lat temu ówczesne pokolenie katolickich wykładowców liturgiki krajów języka niemieckiego miało także swoje spotkanie w Chur.

Pierwszego dnia odbył się panel dyskusyjny, który prowadził dr Eduard Nagel. Problematyka dotyczyła ekumenizmu. Zaproszeni goście mieli przedstawić swoją wizję przyszłości dialogu międzykonfesyjnego. Jako pierwszy zabrał głos prof. Bruno Bürki — szwajcarski pastor Kościoła reformowanego. Ten emerytowany profesor liturgiki wspominał swoich ewangelickich profesorów, do których dołączyli katolicy teologowie. Owocem ich wspólnych wysiłków są trzy wersje modlitewników ekumenicznych dla niemieckojęzycznych Szwajcarów. Przedstawił też swoje doświadczenia w kształceniu liderów miejscowych wspólnot ewangelickich. Jego zdaniem istnieje ciągle niebezpieczeństwo instrumentalizacji liturgii przez tych, którzy widzą w niej tylko dzieło człowieka. Podkreślił potrzebę akcentowania, iż służba Boża (*Gottesdienst*) jest pochodzenia boskiego. Takie spojrzenie na liturgię ułatwi dalszy dialog ekumeniczny. Jako drugi wystąpił ks. prof. Albert Gerhards z Bonn. Przypominał, że w Niemczech już przed Soborem Watykańskim II podejmowane były pierwsze próby organizowania nabożeństw ekumenicznych. Wspominał też wykłady swojego profesora liturgiki, Reinera Kaczynskiego, który kładł duży nacisk na poprawne rozumienie Tradycji Kościoła. Prelegent ukazał też kulisy pracy niemieckiej Komisji Ekumenicznej, której był członkiem. Było wtedy dużo ostrożności z obu stron. Kreśląc przyszłość dialogu ekumenicznego, prof. Gerhards wskazał na następujące problemy: pogodzenie zachowania tradycji i wprowadzania innowacyjności; zależność czynnego uczestnictwa od rozumienia kapłaństwa; rozumienie pojęcia przestrzeni liturgicznej. Jako uzupełnienie niemieckiej perspektywy ekumenicznej trzeba widzieć głos byłego pastora luterańskiego, a obecnie wykładowcy liturgiki ewangelickiej w Uniwersytecie w Bonn — prof. Michaela Meyer-Blancka. Na wstępie podkreślił, że jest świadkiem przekształcania liturgiki ewangelickiej z dyscypliny zaniedbanej w główny przedmiot studiów teologicznych. Diagnozując czasy współczesne zauważył, że ekumenizm domaga się od liturgistów obu Kościołów zajęcia się problemami spornymi, by wspólnie wpłynąć na skuteczniejsze misjonowanie laicyzującego się społeczeństwa niemieckiego. Dlatego postulował potrzebę zwołania kongresu liturgistów katolickich i ewangelickich, którego owocem będzie wypracowanie modelu jednej wspólnej liturgii. Po tych wystąpieniach wywiązała się dyskusja, a w niej różne głosy. Te pesymistyczne zauważyły, że ekumenizm to obecnie piękne słowa i spotkania, które w życiu konkretnym niczego nie zmieniają. Optymiści podkreślali specyficzny efekt ekumenizmu, czyli ewangelicyzacja liturgii katolickiej przy jednoczesnym katolicyzacji liturgii ewangelickiej. Zauważono też inny proces, polegający na zachowaniu swojej liturgii w przypadku anglikanów wstępujących do Kościoła katolickiego.

Drugi dzień obrad przewidywał aż cztery sesje tematyczne. Przewodnictwo pierwszej z nich, poświęconej lekcjonarzowi, objęła prof. Jeggel-Merz. Jako pierwszy głos zabrał prof. Ansgar Franz, wykładowca liturgiki i homiletyki w Uniwersytecie w Moguncji, prowadzący badania nad lekcjonarzem. Nie mogło więc dziwić to, że jego referat dotyczył *Teologicznych zasad doboru tekstów biblijnych dla liturgii*. Przedstawił więc historycznie rodzenie się obecnego lekcjonarza, który nie jest dos-

konały, bo teksty ze Starego Testamentu są jedynie tolerowane, a z kolei w pozostałych perykopach mamy wycięte te fragmenty, które mogłyby nie być zrozumiałe dla odbiorcy. Prelegent postulował solidne przygotowanie kryteriów, które będą wzięte pod uwagę przy tworzeniu poprawionego porządku czytań biblijnych.

Jako pewne dopowiedzenie przewidziano wystąpienia przedstawicieli Kościołów reformacyjnych. Najpierw głos zabrał były pastor z Kościoła reformowanego, który obecnie jest wykładowcą liturgiki i homiletyki na uniwersytecie w Zurychu — prof. Ralph Kunz. Pokazał on, obcą katolikom, sytuację nieistnienia w ich wspólnotach jednego lekcjonarza. Ma to swoje historyczne uzasadnienie, bowiem Zwingli zalecał stosowanie zasady *lectio continua*. Ponieważ jednak duchowni nie byli konsekwentni i sami dobierali sobie teksty biblijne pod kątem homiletycznym, dlatego powstała stosowna komisja, która przygotowuje wybór tekstów. Są one jednak traktowane jedynie jako skarbiec, z którego celebrans wybiera to, co mu pasuje. Zasada trzymania się jednego porządku czytań jest bowiem dla nich nie do zaakceptowania.

Jako przedstawiciel niemieckiego Kościoła luterańskiego wystąpił prof. Michael Meyer-Blank z Uniwersytetu w Bonn, a jego referat dotyczył *Postulatów rewizji porządku czytań dla niemieckiego Kościoła ewangelickiego*. Przypomniwał on, że porządek czytań, zatwierdzony w 1978 r., został poddany rewizji w 1995 r., ponieważ postulowano zwiększenie liczby tekstów ze Starego Testamentu. Istniejąca ewangelicka komisja do spraw lekcjonarza myśli o nowej rewizji porządku czytań, mimo iż 90% duchownych luterańskich jest zadowolona z istniejącego, sześćioletniego układu perykop.

Po tych wystąpieniach miała miejsce dyskusja. Zauważono, że wierni obrządku ambrojańskiego otrzymali poprawiony lekcjonarz, ale nie są jeszcze znane jego oceny. Przypomniano też, że właściwie pojęta chrystologia usprawiedliwia wyższość Ewangelii nad innymi tekstami. Postawiono też retoryczne pytanie: Czy u podstaw zasady „obficie zastawić stół słowa Bożego” leżała teologia czy też aspekt formacyjny?

Drugiej sesji, skoncentrowanej wokół problematyki tradycji i odnowy liturgii, przewodniczył prof. Kranemann, a swoje referaty wygłosili dwaj referenci. Najpierw prof. Kristian Fechner, wykładowca ewangelickiej liturgiki i homiletyki w Uniwersytecie w Moguncji, mówił na temat: *Liturgia nośnikiem tradycji — rozumienie tradycji i odnowy w Kościele ewangelickim*. Według niego, trudno jest mówić o zachowaniu tego, co niesie z sobą tradycja, jeśli dla wielu liturgia jest czymś, co się kształtuje według własnego uznania. Z drugiej strony istnieje u ewangelików przekonanie, że trzeba pielęgnować to, co świadczy o własnej tożsamości. W efekcie pojawia się pluralizacja form liturgicznych połączona z partykularyzacją osobistego przeżycia liturgii. W drugiej części swego wystąpienia zajął się wydaną w 1999 r. odnowioną formą Agendy z 1959 r. Jego zdaniem zachowane tradycyjne teksty mają to samo znaczenie co nowe formuły modlitewne pod warunkiem, że pomagają człowiekowi w komunikowaniu się z Bogiem.

Dopełnieniem powyższej wypowiedzi było wystąpienie prof. Martina Klöckenera — kierownika katedry liturgiki w uniwersytecie fryburskim (Szwajcaria). W swoim referacie *Tradycja i odnowa w praktyce Kościoła katolickiego* zaczął od przypomnienia trydenckiego rozumienia tradycji i odnowy, które oznaczały centralizm, rozumiany jako reakcję na głosy reformatorów. Zupełnie inaczej wyglądała sprawa odnowy liturgicznej w dobie Soboru Watykańskiego II, ponieważ była ona przygotowana przez ruch liturgiczny. Autentyczna odnowa, nie przekreślając własnej tradycji, sięgała do tradycji innych obrządków katolickich. Źle pojęta odnowa wywołała reakcję Stolicy Apostolskiej, która szeregiem instrukcji domaga się zachowania porządku w podejściu do tekstów liturgicznych. Zdaniem prelegenta, nie byłoby tego całego zamieszania, gdyby konsekwentnie stosowano zasadę: *lex orandi – lex credendi*.

W dyskusji po tych referatach pojawił się apel, by nie skoncentrować się jedynie na efektach reformy, czyli w księgach liturgicznych. Należy pamiętać o duchu pierwszego dokumentu Soboru Watykańskiego II i w jego klimacie formować uczestników liturgii.

Popołudnie wypełniły pozostałe dwa bloki tematycznej. Pierwszy z nich, zatytułowany: *Modlitwa a/i liturgia*, prowadziła prof. Jeggle-Merz, a wypełniły go trzy wystąpienia. Rozpoczął ewangelicki duchowny, dr Jochen Arnold, specjalizujący się w muzyce kościelnej, pełniący funkcję dyrektora klasztoru św. Michała w Hildesheim. W referacie zatytułowanym: *Utracenie chrystologicznego wymiaru w ewangelickich oracjach* podjął się analizy wydanej w 1998 r. wspólnej Agendy dla reformowanego i luterańskiego Kościoła w Holandii. Zauważył, że dwie trzecie tekstów nie posiada wprost przywołania imion Trójcy Świętej. Teksty te są bardziej wierszami niż modlitwami. Prelegent pokazał następnie całą masę nowych tekstów, powstałych w ostatnich 15 latach, które są przykładem poprawiania powstałego braku. Mimo wszystko zaapelował on na końcu do twórców nowych modlitw o więcej chrystologii.

Drugi referat, *Język modlitw starokatolickiej księgi eucharystycznej*, wygłosiła przedstawicielka szwajcarskiego Kościoła starokatolickiego — prof. Angela Berlin, która przyjęła w 1996 r. święcenia, a ponadto wykłada historię Kościoła w Bernie na Wydziale Teologii Starokatolickiej. Wyszła od przypomnienia, iż starokatolicka modlitwa eucharystyczna bazowała na modelach modlitwy wypracowanych w starożytności chrześcijańskiej. Jednak pod wpływem głosów domagających się nowych modlitw, miało miejsce w 1979 r. międzynarodowe spotkanie teologów starokatolickich, którzy ustalili zasady tworzenia takich nowych tekstów. Życie pokazało jednak, że nie zostały one przyjęte przez wszystkich twórców takich modlitw. Stąd obecnie lansowana jest zasada, by powstała nowa modlitwa, która będzie zaakceptowana przez wspólnoty starokatolickie zrzeszone w Unii Utrechckiej.

Jak trzeci głos w temacie *Modlitwa a/i liturgia* zabrał dr Stephan Winter, który w diecezji Osnabrück odpowiada za sprawę liturgii. Swoje wystąpienia wprost

nazwał *Komentarz z katolickiej perspektywy*. Wyszedł od konstatacji, że w okresie posoborowym wielu duchownych katolickich nie w pełni odkryło bogactwo teologiczne odnowionych ksiąg liturgicznych. Dlatego jedni nie korzystali z nich w pełni, inni natomiast zaczęli szukać, bądź tworzyć własne teksty, usprawiedliwiając się potrzebą większej improwizacji w liturgii. Prelegenta nie dziwi reakcja Stolicy Apostolskiej, która zaleca wierne tłumaczenie na języki narodowe tekstów łacińskich i zabrania prywatnej twórczości eucharystycznej. Nie podoba mu się jednak wierne tłumaczenie tekstów, bowiem sprawia ono, że uczestnik liturgii nie rozumie ich treści.

Ostatnia sesja dotyczyła eklezjologicznego wymiaru liturgii, a prowadził ją prof. Kranemann. Jako pierwszy głos zabrał katolicki teolog–fundamentalista — prof. Peter Ebenbauer, wykładowca w Instytucie Liturgiki, Sztuki Sakralnej i Hymnologii Uniwersytetu w Graz. Swoje wystąpienie zatytułował: *Kościół żyje z liturgii. Relacje między liturgią a Kościołem*. Przypomniał dokumenty ostatnich papieży, w których wyłożyli naukę o Eucharystii i o tym, jak dzięki niej żyje Kościół. W kontekście tych wypowiedzi postawił pytanie, czy odpowiadają one posoborowej eklezjologii. W jego mniemaniu obserwujemy proces ograniczania dynamiki rozwoju eklezjologii na rzecz dyscyplinowania życia eucharystycznego, połączonego z akcentowaniem roli prezbitera i biskupa. Kontrowersyjność swoich wywodów potwierdził prof. Ebenbauer w późniejszej dyskusji, kiedy to powiedział, iż nie zgadza się ze zdaniem, że tylko tam jest Kościół, gdzie w niedzielę sprawowana jest Eucharystia z prezbiterem.

Luterańską perspektywę eklezjologicznego wymiaru liturgii przedstawił prof. Alexander Deeg — wykładowca teologii praktycznej w Uniwersytecie w Lipsku. Przypomniał zasadę, iż Kościół ukazuje się poprzez liturgię i dlatego wiele się dzieje dzisiaj w obszarze kształtowania ewangelickiej liturgii, ale nie zawsze się pamięta o luterańskim kontekście eklezjologicznym, w którym obowiązuje zasada, że Kościół rodzi się ze słuchania. W tym momencie pojawia się problem, bowiem na terenach dawnego NRD jedynie 5% luteran praktykuje swoją wiarę. Jest to efekt przekonania o potrzebie subiektywnego kształtowania swojej pobożności. Prof. Deeg widzi potrzebę nowego zaakcentowania roli liturga i celebrowanej Eucharystii w procesie budowania Kościoła.

W dyskusji zauważono, iż w skrytykowanych przez prof. Ebenbauera dokumentach papieskich jawi się poprawna eklezjologia i na niej trzeba budować. Wskazano też na poważne niebezpieczeństwo płynące z lansowania zasady: nie potrzebuję Eucharystii, bo mam inne formy modlitwy. Inną sprawą jest przeciwstawianie sobie „kultury obecności” i „kultury sensu”. Ta ostatnia dominuje w Kościele ewangelickim i dlatego nie ma tam obecności wiernych na liturgii.

Ten bardzo pracowity dzień zakończył koncert organowy, na który uczestnicy symposium przeszli do miejscowej katedry, po której zostali najpierw wprowadzeni.

Następny dzień rozpoczął prof. Kranemann i zaprosił uczestników sympozjum do wybrania sobie jednej z trzech grup roboczych, w których miały miejsce przedpołudniowe wykłady. W dwóch pierwszych grupach wygłosili je doktoranci. W pierwszej z nich przedstawiono trzy referaty: *Co robimy kiedy celebrujemy liturgię? Liturgia jako miejsce na symbol i ryt* (mgr Stefan Geiger z Augsburga), *Rytualność dzisiejszej liturgii. Dyskusja o współczesnej antropologii liturgicznej* (mgr Davide Pesenti z Fryburga Szwajcarskiego), *Czas tekstów. Analiza recepcji czytań liturgii godzin z perspektywy dzisiejszego rozumienia czasu biblijnego* (mgr Stefan Gugel z Wiednia).

W drugiej grupie wygłoszono także trzy referaty: *Język liturgii — historyczne spojrzenie na proces arabizacji liturgii bizantyjskiej* (mgr Martin Lüstraeten z Monasterium), *Liturgia sakramentu pokuty i pojednania po Soborze Watykańskim II* (Martin Riß z Würzburga). Pewnym zaskoczeniem mogło być trzecie wystąpienie w tej grupie. Holenderka — Kim de Wildt przedstawiła swój doktorat, który będzie niebawem broniła. Celem jej badań było znalezienie odpowiedzi na pytanie: Co trzeba brać pod uwagę, by dobrze wprowadzić dzieci w świat religijnych rytuałów? W grupie znalazła się też nauczycielka z byłej NRD, która przypominała, że w jej czasach w szkołach można było propagować, tylko obrzędowość świecką. Z kolei obecny w grupie ewangelik apelował, byśmy się bronili przed świeckimi symbolami, które mają nam „niby” pomóc w rozumieniu obrzędowości religijnej. Niech nam wystarczą biblijne i inne symbole religijne.

Nieco inny charakter miały zajęcia w trzeciej grupie, w której najpierw głos zabral dr Alfred Ehrensperger z Niederuzwil — pastor Kościoła reformowanego. Podjął niezwykle interesujący temat: *Elementy tradycji katolickiej obecne u reformatorów z wczesnego XVI w.* Przypominał więc początki ruchów reformatorskich, które nie miały zamiaru burzyć, tylko aktywizować duchownych, by głosili autentyczną Ewangelię. Dlatego nadal zachowywano tytuły kościołów, katolicką tematykę zajęć z nauki religii, układ roku liturgicznego, chrystologicznie ukierunkowaną mariologię i wiele innych elementów katolickich. Konkluzja referatu była prosta: dwa pierwsze pokolenia reformatorów miały na celu wewnętrzną reformę jednego Kościoła, podziały pojawiły się później.

Drugi referat, na temat: *Woda święcona i pamiątka chrztu*, zaprezentował prof. Clemens Leonard, który jest wykładowcą liturgiki w Uniwersytecie w Monasterze. W pierwszej części przypomniał biblijne spojrzenie na historię wody w dziejach Narodu Wybranego, a zwłaszcza na teologiczne rozumienie jej znaczenia. W drugiej części podjął próbę pokazania na konkretnych przykładach jak dziś można, w skali roku liturgicznego, wykorzystać wodę święconą w przypominaniu o przyjętym chrzcie.

Popołudnie tego dnia wypełniło zwiedzanie goszczącego nas grodu. Chur jest najstarszym miastem Szwajcarii, ludzie mieszkają tu bowiem od 5 tysięcy lat. Jako

stolica Gryzonii (kanton Graubünden) ma przebogata historię i związane z nią ciekawe zabytki. W czasach antycznych była tu rzymska twierdza *Curia Raetorum*, o czym świadczą dostępne wykopaliska. Od V w. jest tu biskupstwo. Najstarszy, datowany na III w., jest grób św. Stefana na terenie obecnej Szkoły Kantonalnej. Z VIII–XII w. pochodzi karolińsko-romański kościół i klasztor św. Łucji, z kryptą merowińską. Bardzo interesującą budowlą, najwyżej wznoszącą się w mieście, jest romańska katedra z XII–XIII w., ale z zachowanymi fragmentami z VI i IX w. z piękną kryptą, gotyckim ołtarzem głównym, skromnym portalem i wieloma innymi fragmentami. Świątynia ta, w obecnym kształcie, budowana była przez 120 lat. Także gotycki jest protestancki kościół św. Marcina, ukończony w 1491 r.

Wieczorem tego dnia miały miejsce w katedrze nieszpory, którym przewodniczył biskup pomocniczy Marian Eleganti.

Przedpołudnie kolejnego dnia wypełniły dwa bloki tematyczne. Pierwszy, poświęcony zagadnieniu: liturgia i urząd, prowadziła prof. Jeggle-Merz. Swoje stanowisko w tym temacie przedstawiła najpierw strona ewangelicka. Prof. David Plüss, ordynowany w 1996 r. jako *Verbi Divini Minister*, jest aktualnie wykładowcą teologii praktycznej w Uniwersytecie w Bernie. Swoją temat, *Ordynacja i postanie. Stan dyskusji w liturgice ewangelickiej*, przedstawił z perspektywy szwajcarskiego Kościoła reformowanego, dla którego problem ordynacji nie jest tak ważny jak chrzest i Wieczerza Pańska. Większy problem to relacje między ordynowanymi a tymi, którzy też są aktywni na polu służby Bożej. Prof. Plüss zajął się następnie wydaną przez Związek Szwajcarskich Kościołów Ewangelickich w 2004 r. liturgią ordynacji. Przeprowadził analizę tekstów stosowanych w trakcie tego obrzędu. Akcent położył zwłaszcza na te elementy, w których podkreśla się rolę wspólnoty. Jej zadaniem jest nie tylko przyjąć i zlecić urząd odpowiedniego stopnia osobie wskazanej przez Synod, ale też wspólnota deklaruje swoje włączenie się w ową posługę. Wypływa ono z faktu włączenia w momencie chrztu w kapłaństwo wspólne.

Katolickie stanowisko w omawianym temacie zaprezentował prof. Winfried Haunerland, prezbiter diecezji Essen, który obecnie wykłada liturgikę w Uniwersytecie Monachijskim. Jak sam zaznaczył zajmuje się od pewnego czasu problemem ordynacji w Kościołach ewangelickich, dlatego w swoim referacie odniósł się też do tekstów wspomnianego wyżej obrzędu ordynacji. Widzi w nim elementy, które, jego zdaniem, upoważniają do mówienia o charakterze sakramentalnym ordynacji. Analizowany tekst określił jako ekumenicznie kompatybilny. W drugiej części referatu przedstawił katolicką naukę o posługach, stopniach w kapłaństwie i związanych z tym urządach.

Po tych referatach miała miejsce gorąca dyskusja, bowiem padło stwierdzenie, że można się w tym wszystkim pogubić, dlatego poproszono o jasne określenie: czym jest ordynacja, a czym kapłaństwo służebne. Prof. Haunerland wyjaśnił, że ordynacja nie jest sakramentem, ale gdy idzie o efekty działań, nie ma tu wielkich

różnic. Trzeba też pamiętać, iż w tej tematyce korzenie sięgają samej reformacji, a wtedy pierwsi ordynowani mieli święcenia kapłańskie. Ponadto sami ewangelicy robią różnicę między ordynacją a instalacją. Ta pierwsza jest funkcją stałą, a druga tylko czasową. W dyskusji podniesiono też problem dalszego kształcenia ordynowanych, ponieważ tego brakuje.

Druga sesja dotyczyła problemu: czynne uczestnictwo — cel reformy liturgicznej w świetle Soboru Watykańskiego II. Moderatorem tej części był prof. Kranemann, a pierwszy referat wygłosiła ewangelicka pastorka, dr Katharina Stork-Denker, która na sympozjum przybyła z Jerozolimy. Swoje wystąpienie określiła tematem: *Ewangelickie rozumienie czynnego uczestnictwa w liturgii*. Wyszła od przypomnienia, że cała wspólnota jest odpowiedzialna za kształt liturgii, która ma pomóc każdemu spotkać się z Bogiem. Akcentowanie kapłaństwa wspólnego jest jedynym argumentem za czynnym uczestnictwem. Cała reszta sprowadza się do wychowania ucznia Chrystusa, by zdolny był do pozytywnej odpowiedzi na słowo Boże. Zatem uczestnictwo w liturgii nie może mieć wymiaru normatywnego, bowiem musi być potrzebą dialogu z Bogiem. W tym procesie urząd nie może zniewalać uczestnika liturgii jednym modelem celebracji. Prelegentka w ten sposób próbowała uzasadnić potrzebę tworzenia niczym nieograniczonej liczby nabożeństw.

Katolickie stanowisko w tej kwestii przedstawiła dr Julia Knop z Freiburga w referacie zatytułowanym *Participatio actuosa z katolickiej perspektywy*. W pierwszej części wystąpienia można było poznać ogólnie to, co na ten temat mówią dokumenty Kościoła. W drugiej części prelegentka przedstawiła kilka kwestii praktycznych. Problemem jest dla niej inność uczestnictwa, uwarunkowana przyjęciem sakramentu święceń. Czynne uczestnictwo oznacza dla niej włączenie w liturgię spraw, którymi się żyje, a ponieważ te wykraczają poza sprawowaną liturgię sakramentów, dlatego widzi potrzebę aktywności wiernych tworzących własne nabożeństwa. Ten postulat znajdzie swoją kontynuację w ostatniej części spotkania.

Popołudnie wypełniła praca w grupach, w których temat przedstawiali zawsze dwaj prelegenci. Uczestnicy wybierali z następujących bloków tematycznych: I. Liturgia i przestrzeń: prof. Albert Gerhard (Bonn), dr Johannes Stückelberger (Berno) *Renowacja kościoła: wyraz rozumienia liturgii i jej zasad*. II. Liturgie „drugiego rzędu”: prof. Stefan Böntert (Bochum), prof. Christian Fechner (Moguncja) *Doświadczenia z takich celebracji jak Msza Tomasza*. III. Muzyka kościelna w liturgii: prof. Ansgar Franz (Moguncja), prof. Andreas Marti (Berno) *Doświadczenia z Kościoła reformowanego i ich wpływ na kształt służby Bożej*. IV. Oddziaływanie nauki o liturgii: prof. Birgit Jeggle-Merz (Chur), prof. Benedykt Kranemann (Erfurt) *Obecność i rozwój liturgiki w nauczaniu Kościołów*.

Udział w pracach drugiej grupy pokazał, że tworzenie namiastek liturgii (liturgie „drugiego rzędu”) są liturgicznym tematem numer jeden we wszystkich debatach liturgicznych w Niemczech. Często mówi się o tego typu formach nabożeństwo,

że są kreatywne, otwarte i nowe. Są pomyślane dla ludzi, którzy nie są jeszcze „gotowi” do uczestnictwa w pełnej liturgii. U ich źródła leży chęć połączenia specyfiki realiów życia ludzi z liturgią. Klasyczna liturgia często jest dla ludzi niezrozumiała. Z kolei nabożeństwa eksperymentalne stanowią formy odpowiedzi na religijne potrzeby współczesnego człowieka, który przeżywa katastrofy, wypadki czy jubileusze. Rodzi się jednak problem: nabożeństwo sprowadza się jedynie do poziomu performansu. Uczestnikom zajęć w tej grupie pokazano kilka konkretnych przykładów takich nabożeństw.

Całe spotkanie zamknęła końcowa dyskusja, w której pokreślono, że liturgika może bardzo wiele wnieść w obszar ekumenii, bowiem sama liturgia jest ekumeniczna ze swej natury. Obszar przepowiadania słowa Bożego pokazuje, jak ważny jest lekcjonarz i to zarówno w Kościele katolickim, jak i ewangelickim. Zauważono też potrzebę częstszych spotkań liturgistów z obu Kościołów, na które to spotkania należy zaprosić przedstawicieli Kościoła prawosławnego. Przypomniano też, iż katolicka sakramentologia będzie nadal dla innych nie do przyjęcia, a co za tym idzie, będzie rzutować na patrzanie na liturgię sakramentów. Obie strony były zgodne w postulatcie proponowania ludziom takich form nabożeństw, które trafią do człowieka potrzebującego nowoczesnych form wyrazu, przystających do jego religijności.

Tradycyjnie już ostatni wieczór przeznaczono na wspólne spotkanie profesorów zrzeszonych w AKL z młodymi naukowcami, należącymi do tzw. AKL Junior.

Ks. Erwin Mateja

Reforma i odnowa liturgii po Soborze Watykańskim II
XLVIII Sympozjum Wykładowców Liturgiki
na wydziałach teologicznych
i w wyższych seminariach duchownych

(Kalwaria Zebrzydowska, 11–13 września 2012 r.)

XLVIII sympozjum, na które przyjechało 65 liturgistów, rozpoczęło się wspólną modlitwą brewiarzową w kaplicy seminaryjnej ojców bernardynów. Obrady otworzył przewodniczący Sekcji Wykładowców Liturgiki w Polsce — ks. dr hab. Czesław Krakowiak (KUL). Przywitał trzech biskupów związanych z liturgistami polskimi: abpa dra Damiana Zimonia, bpa dra Stefana Cichego oraz bpa dra Adama Bałabucha. Przypomniał też, że ks. dr Piotr Greger, liturgista, został biskupem pomocniczym diecezji bielsko-żywieckiej.

Jako drugi głos zabral ks. prof. Wiesław Przyczyna — gospodarz miejsca, dyrektor Instytutu Liturgicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, który nie tylko przywitał uczestników spotkania, ale też przedstawił opinię wiernych o odnowie liturgicznej. Wprowadzenia w tematykę sympozjum dokonał ks. dr hab. Jacek Nowak (UKSW), który jej aktualność uzasadnił zasadą: *liturgia semper reformanda*.

Pierwszej sesji przewodniczył ks. abp Damian Zimoń, a pierwszy referat, zatytułowany *Liturgia od Tridentinum do Vaticanum II. Czy reforma liturgii była konieczna?*, wygłosił ks. prof. dr hab. Jerzy Stefański (UAM). Wyszedł od samego tematu, którego zasadność płynie z faktu, że tylko Bóg jest niezmienny, zatem wszystko inne podlega modyfikacjom, także liturgia. Wspomniał o współczesnych wypowiedziach tych, którzy uważają, że liturgia zatraciła swój wymiar wartościowy, a co próbuje uzupełniać swoimi celebracjami Benedykt XVI, pełnymi elementów z przeszłości. Ponieważ referat miał ukazać perspektywę historyczną rozwoju liturgii, ks. Stefański przypomniał, że dwa wieki po Soborze Trydenckim cechowały się względną stabilnością. Dopiero potem pojawiły się głosy będące reakcją na ignorancję religijną wiernych i duchownych, objawiającą się też w ignorancji liturgicznej. Odpowiedzią były reakcje papieży, od Piusa X poczynając, którzy dokonali szeregu reform. W tym kontekście nie należy widzieć dokonań Soboru Watykańskiego II jako czegoś rewolucyjnego. To były działania, które miały odrzucić z liturgii to, co dla współczesnego człowieka nie jest zrozumiałe, a za to wprowadzić elementy kulturowo czytelne. Zdaniem prelegenta, nowe księgi są wierne tradycji, do której dodają oczekiwania czasów współczesnych. W końcowej części wystąpienia pojawiła się bolesna konkluzja, że powstały błędy we wprowadzaniu posoborowej reformy, ale to nie wina samej odnowy, tylko rezultat samowoli celebransów. Dlatego już Jan Paweł II apelował, by dokonać autentycznej formacji liturgicznej wiernych i duchownych.

Drugi referat, zatytułowany *Teologiczny kontekst odnowy liturgicznej po Vaticanum II*, zaprezentował ks. dr hab. Bogusław Migut (KUL). Na wstępie zaznaczył, że nie chce się skupiać na duszpasterskich wymiarach odnowy liturgicznej, ale na jej korzeniach teologicznych. Pierwszym z nich jest podejście do Objawienia Pańskiego, które wcześniej było rozumiane jako informacja Boga o sobie. Sobór pokazał historiozbowczą rolę Objawienia, zatem liturgia musi być miejscem realizacji tego zbawienia, także poprzez obfitsze zastawienie stołu słowa Bożego. Jako drugi wyznacznik odnowy przedstawił prelegent eklezjologię, która ewoluowała i w reakcji na Reformację przybrała takie kształty, które dopiero w XX w. uległy zmianie. Zaczęto bowiem podkreślać rolę każdego chrześcijanina wpływającą z udziału w kapłaństwie wspólnym, otrzymanym na chrzcie świętym. Kolejną kwestią jest nowa sakramentologia, która dowartościowała osobę Chrystusa działającego w sakramentach. Wcześniej bowiem większy akcent był położony na szafarzu, materii i formie

sakramentu. W ten kontekst wpisuje się też nowe spojrzenie na sakramentalność słowa Bożego. W końcowej części pojawiły się postulaty, by odkryć do końca bogactwo, które niesie ze sobą teologia liturgiczna, pokazująca, że liturgia jest miejscem realizacji teologii, czyli jest pierwszą teologią.

Po tych wystąpieniach miała miejsce przerwa, podczas której można było nabyć nowości liturgiczne przywiezione z różnych ośrodków uniwersyteckich.

Po przerwie wywiązała się burzliwa dyskusja, podczas której poruszono m.in. problem zachowań tzw. tradycjonalistów, którzy chcą więcej niż im pozwala instrukcja, a sami nie znają np. łaciny (bp Bałabuch). Podniesiono też kwestię języków narodowych. Ks. prof. Koperek przypomniał, że Guerager postulował ich wprowadzenie do liturgii, ale obwarował to solidną formacją liturgiczną wiernych. Wspomniano też o instrukcji obowiązującej wolnomularzy, w której są punkty zalecające walkę z liturgią Kościoła katolickiego (ks. Nadolski). Ks. dr Walerian Bugel dodałby do wykładu ks. Miguta naukę o tym, że w liturgii mamy rzeczywistość, w której Bóg działa i zbawia. Jest to nawiązanie do teologii uprawianej w pierwszych wiekach chrześcijaństwa, kiedy to liturgia była miejscem obecności dogmatu. Z kolei s. dr hab. Adelajda Sielepin nawiązała do istniejącej kiedyś sakramentologii i do obecnej postawy dogmatyków, którzy, jej zdaniem, są nadal „nie liturgiczni”. Postuluje zatem potrzebę ich doksztalcenia liturgicznego. Do tego głosu nawiązał ks. Krakowiak, wyrażając ubolewanie, że we współczesnych podręcznikach sakramentologii brakuje działu poświęconego liturgii. Wysunął więc propozycję, by liturgiści publikowali swoje artykuły nie tylko w periodykach poświęconych służbie Bożej, ale także w czasopismach innych dyscyplin teologicznych. Pojawił się też głos praktyka, który odprawia regularnie Msze dla tradycjonalistów w Gnieźnie (ks. dr Andrzej Grzelak). W jego ocenie ta grupa katolików zrodziła się jako reakcja na złe celebracje „postępowych” księży. Całą dyskusję podsumował ks. abp Damian Zimoń, który zalecił celebrację liturgii w takiej formie, w jakiej jej oczekują wierni. Następnie uczestnicy sympozjum udali się do bazyliki, gdzie Eucharystii wraz z nie-szporami przewodniczył bp dr Adam Bałabuch.

Pierwszy dzień zakończył się wieczornym spotkaniem organizacyjnym, na którym należało wybrać nowego przewodniczącego Sekcji Wykładowców Liturgiki na Wydziałach Teologicznych oraz w Wyższych Seminariach Duchownych w Polsce. Zebrani ponownie wybrali na tę funkcję ks. dra hab. Czesława Krakowiaka. Także ponownie zastępcą przewodniczącego został ks. dr hab. Jacek Nowak, a sekretarzem ks. dr hab. Waldemar Pałęcki. Ustalono też, że kolejne sympozjum odbędzie się w Olsztynie, a jego tematykę wyznacza zbliżający się Rok Wiary. Będzie to więc spotkanie poświęcone relacjom między wiarą i liturgią.

Drugi dzień rozpoczął się wspólną modlitwą brewiarzową w kaplicy Domu Pielgrzyma. Przedpołudniowej sesji w drugim dniu przewodniczył ks. bp Stefan Cichy, a serię referatów rozpoczął ks. dr hab. Andrzej Żądło (UŚ). Swoje wystą-

pienie zatytułował: *Wciąż nieodkryte bogactwa posoborowej liturgii*. Prelegent wyszedł od pokazania, że reforma chciana przez ojców soborowych jest bogactwem, które Kościół sobie ceni, ale nie będzie w stanie nigdy w pełni je wykorzystać. Przykładem jest tu nadal niedowartościowanie teologicznego wymiaru liturgii, która dla wielu jest ciągle tylko formą kultu. Mimo iż odnowa liturgii polegała na powrocie do pierwotnej, poprawnej relacji między celebracją liturgiczną i pozaliturgiczną, życie Kościoła w krajach Europy Zachodniej pokazało poważny zanik form pobożności ludowej. W Polsce z kolei Msze towarzyszą wszystkim wydarzeniom okazjonalnym, nawet tam, gdzie czasem wystarczyłoby nabożeństwo słowa Bożego. Kolejnym nie odkrytym bogactwem jest obficie zastawiony stół słowa Bożego. Dokonało się to teoretycznie, bo w praktyce widzimy wiele mankamentów: złe przygotowanie lektorów, brak milczenia po odczytanych fragmentach Biblii czy nawet spóźnianie się wiernych na liturgię słowa. Ostatnim problemem, na który wskazał ks. Żądło, jest brak symbiozy liturgii z codziennym życiem wiernych. Codzienne życie chrześcijanina winno być przygotowaniem się do uczestnictwa w niedzielnej liturgii, w której bierze on czynny udział, a opuszczając przestrzeń kościoła ma on mieć świadomość potrzeby wynoszenia w świat owoców celebrowanego Misterium Paschalnego Chrystusa. Taki układ tworzy swoistego rodzaju tryptyk. Zdaniem prelegenta, przedstawione mankamenty są rezultatem braku dobrej formacji mistagogicznej wiernych.

Pod nieobecność ks. prof. dr. hab. Helmuta Sobeczki (UO) przeczytano jego referat zatytułowany *Participatio actuosa — pełny udział wiernych w liturgii*. Autor ukazał najpierw ewolucję tego pojęcia w okresie przedsoborowym, następnie przedstawił to zagadnienie w ujęciu Konstytucji liturgicznej i opisał przymioty takiego uczestnictwa. Sprawę rozumienia czynnego uczestnictwa i ocenę posoborowej jego realizacji przedstawił w opisie kontrowersyjnej dyskusji teologicznej. Najpierw przedstawił dyskusje toczące na łamach czasopisma „Ecclesia Orans” (2008) między D. Bergerem, C. Krausem oraz A. Grillo. Następnie omówił stanowisko kard. J. Ratzingera, z którym nie we wszystkim zgadzają się kardynałowie: G. Danneels i K. Lehmann. W dyskusji tej udział brali też profesorowie: bp P. Scheele (były prof. dogmatyki), M. Probst (prof. liturgiki), U. Kühn (prof. teol. systematycznej) i K. Richter (prof. liturgiki). W zakończeniu referatu pojawiła się konstatacja, że zasada *participatio actuosa* jest fundamentalna w realizacji soborowej odnowy liturgii. Ponieważ przechodzi ona swoistą ewolucję, gdy chodzi o sposób jej pojmowania, prelegent postulował konieczność podejmowanie dalszych badań w tym temacie.

Po tych wystąpieniach był czas na dyskusję, w której podkreślono raz jeszcze ścisły związek codziennego życia ze sprawowaną liturgią (ks. Nadolski). Z kolei ks. Krakowiak podniósł problem niewykorzystywania bogactwa, jakie nam daje księga *Obrzędy pokuty*. Postulował nawet zaangażowania Episkopatu polskiego w promocję tej księgi. Podobny charakter miał głos ks. bpa Cichego, który uważał,

że także *Księga błogosławieństw* nie ma należytego zastosowania w duszpasterstwie. Pojawił się też głos pokazujący, jak w Łodzi przeprowadza się nabożeństwa pokutne, przy których problemem jest brak wystarczającej liczby spowiedników (ks. Sosnowski). Nie zabrakło też krytyki tego, co nas spotkało przy przywitaniu przez przedstawiciela ojców bernardynów, które miało miejsce zamiast słowa wprowadzenia w liturgię. Jest to, niestety, błąd, który często występuje w sanktuariach. Także zakończenie Mszy, połączone z przejściem do bocznej kaplicy, pozostawiało wiele do życzenia. W kontekście podjętego braku formacji mistagogicznej naszych wiernych pojawił się też głos wskazujący na niedociągnięcia w liturgicznej formacji seminaryjnej naszych alumnów (ks. Nowak). Pozytywnie za to wybrzmiała uwaga, że na Jasnej Górze udało się przenieść sprawowanie sakramentu pokuty do osobnej kaplicy z odpowiednimi warunkami (o. Polek). Powrócono też do problemu tzw. tradycjonalistów. Zasugerowano bowiem potrzebę podjęcia z nimi dialogu o teologii liturgii (ks. Nowakowski). Poruszono też problem transmisji telewizyjnych niedzielnej Mszy. Pokazują one m.in. brak miejsca przewodniczenia, a to powinny być przecież celebracje wzorcowe (ks. Rutkowski). Ks. Żądło był zmartwiony samowolką celebransów, którzy zapominają o posłuszeństwie Kościołowi, obejmującym także obszar przepisów liturgicznych.

Po przerwie głos zabrał ks. dr hab. Kazimierz Matwiejuk (UKSW), który wygłosił referat na temat *Słowo i sakrament w liturgii*. Podjął w nim problem sakramentalności słowa Bożego i jego roli w sakramentach. Przypomniał, że zagadnienie jest obecnie szeroko dyskutowane. Często na ten temat wypowiada się też papież Benedykt XVI. Powołując się na innych teologów, wylicza on trzy rodzaje sakramentów. Pierwszym jest sakrament stworzenia, w którym objawia się kreacyjna moc słowa Bożego. Drugim rodzajem jest sakrament słowa, w którym objawia się moc profetyczna i uświęcająca słowa Bożego. Trzecim rodzajem jest sakrament pojmowany jako wydarzenie, mianowicie, gdy Boże „Słowo ciałem się stało” (J 1,14). Inkarnacja Syna Bożego i Jego misterium paschalne to rzeczywistość, ku której w czasie Starego Przymierza wszystko zmierzało. Chrystus jest źródłem uświęcającej mocy ustanowionych przez siebie sakramentów. Odtąd sakrament stanowi przekaz wydarzenia, misterium Wcielonego Słowa. Sakramenty ustanowione przez Chrystusa, w wymiarze znaku, mają zakotwiczenie w kulturze ogólnoludzkiej. Ich celebracja ma wymiar święta. Sakramenty są znakami łączności człowieka z dziejami zbawienia, których alfą i omegą jest Chrystus. Ks. Matwiejuk przypomniał, że w Starym Testamencie nie występuje pojęcie „sakrament”. Na oznaczenie tajemnic zawartych w Bożych planach stosowano termin *mysterion*. Sakramenty są świętymi obrzędami sprawowanymi przez Kościół, są sposobami celebracji misterium paschy Chrystusa. Wiążą się bardzo ściśle ze słowem Bożym. Sobór Watykański II podkreślił tę współzależność, zestawiając obok siebie różne formy obecności Chrystusa: jest On obecny w ofierze Mszy, swoją mocą w pozostałych sakramentach. Jest

także obecny w swoim słowie, albowiem gdy w Kościele czyta się Pismo Święte, wówczas On sam mówi. Tak jak różne są formy obecności Chrystusa, tak też różna jest skuteczność Jego słowa. W sakramentach dokonuje się przez widzialne i słyszalne znaki to, co w słowie głosi się ze zbawczą mocą. W historii zbawienia nie ma rozdziału między tym, co Bóg mówi, i tym, czego dokonuje. W czynnościach liturgicznych wybrzmiewa słowo Boże, które sakramentalnie urzeczywistnia to, co proklamuje. Słowo Boże budzi wiarę i prowadzi do sakramentu.

Po referacie był czas na dyskusję, w której pojawiło się pytanie, czy sakramentalność słowa Bożego może być rozumiana jako realna jego skuteczność (ks. Brzeziński). Odpowiedź ks. Matwiejuka była twierdząca, zaznaczył jednak, że sakramentalności słowa Bożego nie należy utożsamiać z sakramentem. Kolejny głos był postulatem, aby wygłaszać w parafiach przed Mszą krótkie pouczenia o liturgii i by w programie nauki religii w szkołach pojawiły się tematy z formacji liturgicznej dzieci i młodzieży (ks. Walendzik) W tym miejscu przypomniał ks. bp Cichy, że w jego diecezji ma miejsce taka praktyka. Zauważono też, że w katechezie mistagogicznej nie chodzi tylko o informację, ale też o pokazanie sensu znaku (ks. Bugel) Na niedostateczne wykorzystanie czasopism katolickich oraz rozgłośni jako miejsca docierania do czytelnika lub słuchacza z katechezą liturgiczną zwrócił uwagę ks. abp Zimoń.

Na sesję popołudniową przewidziano jeden referat i trzy komunikaty. Poprowadził ją ks. prof. dr hab. Stefan Koperek, a jako pierwszy wystąpił ks. dr hab. Stanisław Araszczuk (PWT Wrocław). Przedstawił temat *Permanentna formacja liturgiczna*. Zaczął od wyjaśnienia samego terminu „formacja”, który należy do najbardziej popularnych i najczęściej stosowanych w wielu dyscyplinach naukowych. W naszym przypadku nie należy widzieć tematu jedynie jako podejmowanie konkretnego działania celem wywarcia trwałego wpływu na osobę formowaną. Formacja liturgiczna następuje bowiem poprzez udział w celebracjach, do których należy się odpowiednio przygotować. W pierwszym rzędzie powinno owo przygotowanie polegać na poznaniu tajemnicy uobecniania w liturgii misterium Chrystusa. Korzystając z dokumentów Kościoła, prelegent przedstawił, jak ma wyglądać formacja liturgiczna alumnów oraz kapłanów. W zakończeniu ks. Araszczuk zauważył, że w procesie kształtowania tak świeckich, jak i duchownych, brakuje formacji pocelebracyjnej, na wzór starożytnych kazań mistagogicznych, których celem było wprowadzenie w istotę przeżytej liturgii.

Po tym referacie przyszła kolej na komunikaty. Pierwszy przedstawił ks. dr Tomasz Bać z Rzeszowa, a zatytułował go *Sacrum w liturgii*. Usłyszeliśmy, że na strukturę *sacrum* w koncepcji chrześcijańskiej składają się dwa wymiary, które bardzo wyraźnie ukazują się w liturgii. Pierwszy z nich odnosi się do idei „oddzielenia – wykluczenia”, ukazując *sacrum* jako coś, co zadziwia, coś, co jest cudowne i właśnie

dlatego oddzielone od tego, co zwykle, codzienne, normalne. Drugi wymiar odnosi się natomiast do koncepcji pełni i całości, i wskazuje na element zbawczy, czyli na możliwość przywrócenia utraconej przez człowieka pełni i jedności z Bogiem. *Sacrum* więc, w odniesieniu do liturgii jest, po pierwsze elementem, który sprawia, że staje się ona przestrzenią doświadczenia inności, transcendencji, obecności Boga i Jego misterium, a po drugie ukazuje jej moc — siłę dążenia do pełni i jedności, czyli do uobecnienia zbawienia. Jako element niezależny od człowieka, *sacrum* w liturgii jest niejako zagwarantowane przez niezmienny i powtarzalny ryt, chociaż od samego rytu nie zależy. Różnorodność rytów i tradycji liturgicznych nie ma żadnego wpływu na *sacrum* liturgii, wręcz przeciwnie — ukazuje jedynie jego bogactwo i ogromną dynamikę. Przeżycie i doświadczenie *sacrum* w liturgii zależy jednak w dużej mierze od człowieka i jego wrażliwości. Piękno, sztuka, integracja przestrzeni i czasu to elementy, w które człowiek musi się zaangażować, aby mogły one zabłysnąć pełnym blaskiem podczas celebracji liturgicznej. Dopiero to połączenie między *sacrum* jako elementem struktury liturgii a działaniem człowieka daje pełnię, niszczy rozdział i separację. Liturgia jest więc uprzywilejowaną przestrzenią doświadczenia i przeżycia *sacrum* przez człowieka.

Tematem drugiego komunikatu, przygotowanego przez ks. dra Waldemara Pałęckiego (KUL), była *Nadzwyczajna forma Mszy Świętej*. Podstawą jego wystąpienia było motu proprio *Summorum Pontificum* z 2007 r. oraz instrukcja dotycząca zastosowania tegoż aktu, przygotowana przez Papieską Komisję *Ecclesia Dei*. Dokumenty te mówią o dwójakim posługiwaniu się jednym i tym samym rytym, dlatego zalecają unikanie mówienia o dwóch różnych obrządkach. Ponieważ występuje cały szereg nazw oznaczających nadzwyczajną formę sprawowania Eucharystii, zdaniem prelegenta, najlepszym określeniem jest sformułowanie „tradycyjna liturgia”. Ks. Pałęcki zmierzył się też z argumentem wytaczanym przez zwolenników tej liturgii, jakoby tylko ona ma prawo być celebrowana, bowiem tak orzekł Pius V. Przytaczana wypowiedź papieża domaga się poznania kontekstu, w jakim została sformułowana. Pius V wyraźnie wymienia biskupów i prałatów, jako osoby, którym nie wolno samodzielnie dokonywać zmian w nowym mszale. Możliwość ingerencji w kształt mszału pozostawił jednak swoim następcom. Historia pokazała, że już z prawa tego skorzystał następca Piusa V — Grzegorz XIII, oraz kolejni papieże, aż do Jana XXIII. Przypomniawszy też o zezwoleniu Piusa V na zachowanie różnorodności liturgii mszalnej uwzględniającej lokalne tradycje, jeśli te są starsze niż 200 lat. Odnosząc się do motu proprio *Summorum Pontificum* prelegent zauważył, że nie do końca są respektowane jego postanowienia przez środowiska zwolenników nadzwyczajnej formy Mszy. Niedobre są też dyskusje wokół pytania: Która forma sprawowania Eucharystii jest wierniejsza Bożym oczekiwaniom?

Ostatni komunikat, *Liturgia we współczesnych ruchach religijnych*, wygłosił ks. dr Stanisław Szczepaniec z Krakowa. Wyszedł od stwierdzenia, że współczesne

ruchy religijne nie tylko dobrze poradziły sobie z formacją liturgiczną swoich członków, ale też z samym przyjęciem odnowionej liturgii. Omówił następnie pięć sposobów formacji liturgicznej realizowanej w pięciu ruchach. Dwa z nich, Ruch Światło–Życie oraz Droga Neokatechumenalna, mają podobną bazę. Jest nią tematyka chrzcielna. Z kolei Wspólnoty Jerozolimskie (są już w Warszawie) budują w centrach dużych miast ośrodki tętniące piękną liturgią. Metoda tego ruchu sprowadza się do rozmiłowania wiernego w poprawnie sprawowanej celebracji misterium Pana. Zupełnie inaczej widzą swoją metodę członkowie Odnowy Charyzmatycznej, którzy kładą nacisk na spontaniczności modlitwy. Na koniec wspomniano o tych ruchach, które tworzą wspólnoty o charakterze adoracyjnym, czyli ich metoda akcentuje ważność kultu Eucharystii poza Mszą. Komunikat został zamknięty pytaniem: Jak w życiu parafialnym pogodzić te metody formacyjne, a co ważniejsze, jak zebrać na jednej parafialnej Eucharystii zarówno osoby formowane w ruchach, jak i te, które takiej formacji nie przeszły?

Po zakończonych obradach uczestnicy sympozjum udali się do pobliskich Wadowic, by w bazylice Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny, pod przewodnictwem bp. Cichego, celebrować Eucharystię z nieszporama. Po liturgii czekała na liturgistów niespodzianka, bowiem umożliwiono zwiedzenie restaurowanego muzeum bł. Jana Pawła II.

Ostatni dzień sympozjum rozpoczęto wspólną modlitwą brewiarzową w kaplicy Domu Pielgrzyma. Po czym przewodniczący Sekcji Liturgistów, ks. prof. Czesław Krakowiak, podziękował w imieniu wszystkich uczestników ojcom bernardynom za gościnne przyjęcie. Podziękowania usłyszeli też wszyscy referenci za przygotowanie i wygłoszenie swoich tekstów. Uczestnicy sympozjum udali się następnie do Krakowa, gdzie nawiedzili sanktuarium bł. Jana Pawła II. Uczestniczyli także we wspólnej Eucharystii, sprawowanej w Sanktuarium Miłosierdzia Bożego pod przewodnictwem kard. Stanisława Dziwisza. Sympozjum zakończyła modlitwa przy grobie św. Faustyny.

Ks. Erwin Mateja

Sprawozdanie z XXVI Sympozjum Liturgicznego

(Łądn. n. Wartą, 19 października 2012 r.)

W dniu 19 października 2012 r. w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Łądn. n. Wartą odbyło się XXVI Sympozjum Liturgiczne pod patronatem Towarzystwa Naukowego Franciszka Salezego i ks. dra Marka Chmie-

lewskiego SDB — Inspektora Pilskiej Prowincji Salezjanów. Tegoroczne spotkanie naukowe przebiegało pod hasłem: *Celebracja chrztu świętego a współczesne wyzwania*.

Symposium zgromadziło duchownych i świeckich reprezentujących różne ośrodki naukowe, oraz kleryków przygotowujących się do kapłaństwa z dwóch seminarium duchownych. Wzięło w nim udział ok. 50 osób.

Gościem honorowym tegorocznego sympozjum był ks. bp dr Stefan Cichy — Biskup Legnicki, członek Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów przy Episkopacie Polski, której przez dwie kadencje (2001–2011) był jej przewodniczącym.

Otwarcia obrad konferencji dokonał ks. dr Ryszard Sadowski SDB (UKSW) — Rektor Wyższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie n. Wartą, po którym przywołał wspomnienie osoby śp. ks. prof. dra hab. Adama Duraka SDB — pomysłodawcy i organizatora Łądzkich Sympozjów Liturgicznych. W dalszej kolejności ks. dr Radosław Błaszczuk SDB — inicjator tegorocznego spotkania naukowego, w krótkim wystąpieniu przedstawił historię Łądzkich Sympozjów Liturgicznych.

W pierwszej sesji głos zabrali: ks. prof. dr hab. Helmut Sobeczko (UO) na temat: *Chrzest sakramentem wtajemniczenia a wychowanie do świadomości chrzcielnej* oraz ks. dr Szymon Stułkowski (UAM) na temat: *Katecheza przedchrzcielna w rękach laikatu*.

Pierwszy prelegent w swoim wykładzie ukazał istotę sakramentu chrztu świętego: jego jedność sprawowaną na odpuszczenie grzechów oraz czynienie z osoby go przyjmującej członka Chrystusa. Omawiany sakrament porównał do doniosłej celebracji konsekracji kościoła, która wobec sakramentu chrztu jest niczym. W dalszej części wymienił i dokonał charakterystyki elementów związanych z wychowaniem i samowychowaniem świadomości chrzcielnej. Zaliczył do nich pewne praktyczne pastoralne inicjatywy ze strony duchowieństwa, mające na celu propagowanie wychowania do mentalności chrzcielnej. Zaliczył do nich m.in.: umożliwienie dziękczynienia w czasie Eucharystii za to, co się dokonało w momencie przyjęcia sakramentu chrztu świętego; przeprowadzanie katechezy przy chrzcielniczy; zastępowanie aktu pokutnego w czasie celebracji eucharystycznej aspersioną. W końcowej części swojego wystąpienia zwrócił uwagę na znaczenie miejsca i sposobu sprawowania sakramentu chrztu świętego wraz z ich odniesieniem do tworzącej się w świadomości wiernych mentalności chrzcielnej.

Po pierwszym wykładzie był przewidziany czas na dyskusję, który stworzył okazję uczestnikom sympozjum do poruszenia pewnych kwestii pastoralnych, związanych z celebrowaniem sakramentu chrztu świętego oraz z pobudzaniem i ożywianiem mentalności chrzcielnej u wiernych. Pojawiły się wątki dotyczące m.in.: organizacji w różnych polskich diecezjach z okazji Roku Wiary pielgrzymek do

miejsca chrztu świętego, związanego z uzyskaniem odpustu zupełnego; wykorzystania białej szaty i świecy chrzcielnej podczas liturgii pogrzebowej; poświęcenia wody chrzcielnej w ciągu roku oraz wskazanie czynników w różnych kontekstach kulturowych na oddzielanie sakramentu chrztu od pozostałych sakramentów inicjacji chrześcijańskiej.

Kolejny prelegent zaprezentował w swoim wystąpieniu owoc ostatniego Synodu Archidiecezji Poznańskiej — projekt polegający na powierzeniu przygotowania rodziców i chrzestnych do sakramentu chrztu świętego osobom laikatu. Autor przedstawił podstawowe założenia projektu. Określił odbiorców katechezy dorosłych. Są nimi zarówno osoby ochrzczone (oddalone od Boga, posiadające braki w procesie chrześcijańskiego wtajemniczenia, niepogłębiające wyznawanej wiary, oraz te, które pragną jej wzrostu), jak i osoby nieochrzczone (odrzucające Boga, obojętne na Niego i poszukujący Go). Ponadto dokonał charakterystyki programu katechezy przedchrzcielnej wraz z omówieniem jej elementów. Istotnym wyzwaniem — jak podkreślił prelegent — jest kompetentne przygotowanie katechistów, na których barkach spoczywa cały proces przygotowania. Ponadto zaprezentował wydaną drukiem pierwszą część podręcznika wykorzystywanego przy omawianym przedsięwzięciu na terenie archidiecezji poznańskiej.

Centralnym momentem sympozjum liturgicznego była uroczysta Eucharystia, koncelebrowana pod przewodnictwem bpa Stefana Cichego, którą odprawił za śp. ks. prof. Adama Duraka.

W drugiej sesji głos zabrali: ks. bp dr Stefan Cichy na temat: *Nowa redakcja (tłumaczeń) ksiąg liturgicznych — aktualne prace liturgicznej komisji Episkopatu Polski*, ks. dr hab. Erwin Mateja (UO) na temat: *Miejsce symboliki chrzcielnej w mistagogii liturgicznej* oraz s. dr hab. Adelajda Sielepin CHR (UPJPII) na temat: *Krakowskie doświadczenia katechumenalne*.

Ks. bp Stefan Cichy zapoznał uczestników z aktualnymi pracami Komisji Liturgicznej przy Konferencji Episkopatu Polski. Obecnie jej priorytetowym zadaniem jest trwające już spory okres czasu tłumaczenie z języka łacińskiego zatwierdzonego przez Kongregację Dyscypliny i Sakramentów Świętych nowego wydania Mszału Rzymskiego. Istnieje obecnie wiele czynników opóźniających sfinalizowanie tego przedsięwzięcia. Jednym z nich jest chociażby wprowadzenie z inicjatywy Benedykta XVI nowego święta: Jezusa Chrystusa Najwyższego Kapłana (na czwartek po uroczystości Zesłania Ducha Świętego), które potrzebuje opracowania nowych nieistniejących jeszcze tekstów euchologijnych. Ponadto — jak zreferował ks. biskup — komisja zajmuje się równolegle jeszcze wieloma innymi opracowaniami. Możemy do nich zaliczyć: *Obrzędy ślubów zakonnych*, *Caeremoniale Episcoporum*, *Martyrologium Romanum*, *Obrzędy ustanowienia lektorów i akolitów*, *Obrzędy błogosławienia wdów* oraz *Obrzędy błogosławienia służby liturgicznej*. Prelegent

zauważył, że jeśli chodzi o liturgię godzin, to po drugim, poprawionym wydaniu I tomu w kolejce oczekują trzy kolejne. Bp Cichy zakończył swoje wystąpienie zachętą skierowaną pod adresem obecnych na sympozjum liturgistów do współpracy w dziele wspólnego tworzenia „Anamnesis” — z położeniem akcentu na formację liturgiczną.

Drugi prelegent II sesji w swoim wystąpieniu skupił się na dwóch zagadnieniach, które zostały mu wyznaczone w zaproponowanym temacie. Jednym z nich była symbolika chrzcielna, a drugim mistagogia liturgiczna, rozumiana jako nieustanne wtajemniczanie wiernych w rozumienie wiary. W pierwszej części przedstawił założenia współczesnej mistagogii liturgicznej, która ze swej natury domaga się odpowiedniego podejścia do chrztu dzieci zarówno samych duszpasterzy, jak i rodziców. Wskazał w tym miejscu na same obrzędy chrzcielne, bogate w symbolikę, wymieniając i wyjaśniając każdy z nich. Ubogaceniem wykładu było wyjaśnienie terminu chrztu, obecności wspólnoty, deklaracji rodziców i chrzestnych, wymowy drzwi kościoła, imienia dziecka, znaku krzyża, procesji do prezbiterium, egzorcyzmu, poświęcenia wody, wyrzeczenia się zła, wyznania wiary, materii i formy sakramentu, namaszczenia krzyżem, włożenia białej szaty, wręczenia zapalanej świecy oraz procesji do ołtarza. Swoje wystąpienie zakończył zachętą skierowaną do duszpasterzy, aby za wskazaniem ks. prof. Wacława Schenka, co jakiś czas głosili kazania o zasadniczych prawdach liturgii, przede wszystkim o Eucharystii i innych sakramentach.

Kolejnym prelegentem była s. dr hab. Adelajda Sielepin CHR, która w wystąpieniu podzieliła się swoim doświadczeniem w dziedzinie katechumenatu w archidiecezji krakowskiej. Ośrodek formacji katechumenatu został powołany do istnienia — jak zreferowała s. Sielepin — w 1989 r., w rok po wydaniu *Obrzędów chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*. Katechumenat w środowisku krakowskim jest przeznaczony zarówno dla osób nieochrzczonych, jak i dla osób z niedopełnioną formacją. Siostra omówiła poszczególne etapy przewidziane w programie mistagogicznym, którego ramy wyznaczone są przez wspomniane powyżej *Obrzędy*. Ponadto podkreśliła integralny charakter formacji prekatechumenalnej, polegający na połączeniu słowa Bożego, liturgii i wspólnoty oraz konieczność towarzyszenia katechumenom na ich drodze szukania śladów Pana Boga.

Podsumowaniem wszystkich wystąpień II sesji była żywa dyskusja, która ukażała wagę i potrzebę proponowanych i poruszanych tematów przez prelegentów. Będzie to zachętą dla organizatorów do podjęcia nowych wyzwań związanych z przygotowaniem kolejnego Łądzkiego Sympozjum Liturgicznego, które odbędzie się pod hasłem: *Sakrament bierzmowania — sakramentem dojrzałości, czy niedojrzałości?* — w przypadającą za rok 50 rocznicę podpisania konstytucji o liturgii *Sacrosanctum Concilium*.

Miejmy nadzieję, że będzie cieszyło się równie wielkim zainteresowaniem w środowisku osób duchownych, jak i świeckich, dla których liturgia jest najważniejszym momentem przeżywania swojej wiary.

Ks. Radosław Błaszczyk SDB

Ruch liturgiczny rezultatem powrotu do źródeł liturgicznych III Międzynarodowe Sympozjum Liturgiczne *Ad fontes liturgicos*

(Preszów, 25–26 października 2012 r.)

Od lat liturgiści z Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, Ukrainskiego Katolickiego Uniwersytetu we Lwowie oraz Grekokatolickiego Wydziału Teologicznego Preszowskiego Uniwersytetu organizują międzynarodowe sympozja liturgiczne pod roboczym tytułem *Ad fontes liturgicos*. Po wcześniejszych spotkaniach w Polsce i na Ukrainie raz jeszcze przysłała na Słowację, dlatego w Preszowie sympozjum otworzył ks. prof. Peter Šturák — dziekan tamtejszego Grekokatolickiego Wydziału Teologicznego, który podkreślił znaczenie tej międzynarodowej współpracy naukowej. Uczestników sympozjum powitali także: doc. dr hab. Peter Adamišin — prorektor Uniwersytetu, oraz ks. Michał Jonderko, który wystąpił w imieniu ks. bpa Jana Babjaka.

Preszowskie spotkanie skoncentrowało się na fenomenie ruchu liturgicznego, rozumianego jako efekt powrotu do źródeł liturgicznych. Dlatego pierwszy prelegent — ks. dr Janusz Mieczkowski z Krakowa przedstawił *Początki ruchu liturgicznego w Europie Zachodniej*. Ukazał on trzy koncepcje dotyczące początków tego ruchu: działalność Prospera Guérangera (1805–1875), kongres w Malines w 1909 r., gdzie L. Beauduin wygłosił referat na temat uczestnictwa wiernych w kulcie chrześcijańskim, oraz pierwszy „tydzień liturgiczny”, który odbył się w opactwie Maria Laach w 1914 r.

Drugim referentem był także gość z Krakowa — ks. dr hab. Przemysław Nowakowski, prof. UPJPII, który skoncentrował się na problemie: *Przybliżenie wiernym źródeł liturgicznych jako główny cel polskiego ruchu liturgicznego i jego lidera ks. Michała Kordela z Krakowa*. Słuchacze mogli poznać skrótowo główne ośrodki polskiego ruchu liturgicznego, by na tym tle zobaczyć dokonania ks. Michała Kordela (1892–1936), który związany był z Krakowem i z założonym przez siebie czasopismem „Mysterium Christi”.

Trzecią osobą reprezentującą środowisko krakowskie miała być s. dr hab. Adelajda Sielepin CHR. Jednak nie mogła przybyć i przygotowany przez nią referat: *Ruch liturgiczny w Polsce i jego zadanie w formowaniu duchowości liturgicznej* odczytał ks. doc. Marcel Mojżesz z Preszowa. Autorka zauważyła, że liderom ruchu liturgicznego, którzy koncentrowali się w swych badaniach nad liturgią pierwszych wieków, przyświecał jeden cel: pokazać, że jest możliwe nawiązanie autentycznej, osobowej i modlitewnej więzi z Chrystusem, który przychodzi do swoich uczniów w liturgii.

Przedstawione referaty dały podstawę do dyskusji nad skalą badań źródeł liturgicznych u protagonistów ruchu liturgicznego. Zauważono, jak istotne było to, że wykorzystano owoce tych poszukiwań w kształtowaniu liturgii w klasztorach, co stworzyło płaszczyznę do odnowienia liturgii po *Vaticanum II*. Istotną rolę w tym procesie odegrał fakt, że u początków ruchu stali zakonnicy, którzy mieli nie tylko dostęp do bibliotek, ale też do wiernych, gromadzących się w ich kościołach. Podniesiono też w dyskusji aktualny problem, lansowany przez pewne środowiska, a prowadzący się do zastępowania liturgii posoborowej formami liturgii trydenckiej.

Drugi blok wykładów rozpoczął autor niniejszego sprawozdania (z Uniwersytetu Opolskiego), który przedstawił *Śląski ruch liturgiczny i jego wpływ na powrót duchowieństwa i wiernych do źródeł liturgicznych*. Słuchacze mogli poznać niezwykle aktywną postać ks. Stanisława Stephana (1867–1926), który idee ruchu liturgicznego starał się zaszczerpić na Śląsku. Jego bogaty dorobek pisarski skierowany był nie tylko do duchownych, ale i świeckich. Dla nich też tłumaczył łacińskie księgi liturgiczne i organizował kursy liturgiczne. Założone przez siebie wydawnictwo i wszelkie prawa do dorobku zdażył przekazać przed swoją przedczesną śmiercią ojcom benedyktynom, którzy w 1919 r. przybyli do Krzeszowa. Oni też stali się faktycznie kontynuatorami jego dzieła i celem ich działalności na Śląsku było krzewienie idei odnowy liturgicznej duchownych i świeckich.

Kolejnym referentem był przedstawiciel miejscowego środowiska — ks. prof. dr hab. Wojtech Boháč, który przybliżył słuchaczom *Katechizm Kościoła Katolickiego z 1745 roku odnaleziony w bibliotece Greckokatolickiego Wydziału Teologicznego w Preszowie*. Jego autorem był miejscowy biskup. Ks. Boháč wykazał, że omówiony przez niego katechizm miał także na celu pobudzenie wiernych do lepszego praktykowania swej wiary poprzez głębsze zrozumienie świętej liturgii i owocniejsze jej przeżywanie.

W omawianej sesji trzeci referat wygłosił reprezentant preszowskiego środowiska — Michał Glejak, który skoncentrował się na problemie: *Dokumenty Soboru Watykańskiego II dotyczące problematyki przekładów tekstów liturgicznych i ich aplikacja w Kościele greckokatolickim po jej legalizacji w 1968 roku*. Przypomniał on o pierwszych próbach przekładu na język słowacki Liturgii św. Jana Chryzosto-

ma, które nie były pełne, zanim Kościół greckokatolicki nie został w Czechosłowacji oficjalnie uznany, a to stało się dopiero w 1968 r. Celem głównym wystąpienia było pokazanie, jaką rolę odegrały w tym procesie dokumenty soborowe: *Sacrosanctum Concilium* oraz *Orientalium Ecclesiarum*.

Po tych referatach wywiązała się dyskusja, w której zauważono problem występujący u niektórych celebransów rzymskokatolickich, ale też i greckokatolickich. Jest nim brak poszanowania prawa liturgicznego. Poruszono też sprawę samych tłumaczeń tekstów liturgicznych i związanych z tym trudności, które wpływają m.in. z faktu, że trzeba te teksty śpiewać, co przy wiernych tłumaczeniach jest niewykonalne. Kolejny głos był nawiązaniem do idei ruchu liturgicznego, który podkreślał chrystocentryczny charakter poprawnej liturgii. Dziś także stoi przed duszpasterzami zadanie docierania do wiernych z właściwą mistagogią, która ma im pomóc wrócić do istoty liturgii, a nie skupiać się na jej drugorzędnych elementach. Poproszono też ks. prof. Boháča, by pokazał podobieństwa i rozbieżności występujące między obecnym Katechizmem a tym z 1745 r.

Popołudniową sesję rozpoczął reprezentant miejscowego środowiska naukowego — doc. dr Stefan Šak. Temat jego referatu: *Ruch duchowości a teologia Ojców Filokalistów – Kowalidowców w kontekście liturgicznej tradycji prawosławnej* był okazją do przypomnienia dzieła ojców z góry Atos — *Filokalia*. Ponieważ liturgia i życie sakramentalne jest w tym dziele głównym przedmiotem ich nauczania, dlatego prelegent pokazał, że ta metoda wywarła ogromny wpływ na życie duchowe wiernych Cerkwi prawosławnej.

Kolejnym referentem był gość z Lwowa — dr Maksym Tymo. Podjął on próbę *Analizy źródeł hymnografii bizantyjskiej jako klucza do odnowy i rozwoju liturgicznej modlitwy Kościoła*. Wyszedł więc od tekstów biblijnych, by następnie skoncentrować się na hymnografii bizantyjskiej. W swoim wystąpieniu pokazał samą metodę interpretacji źródeł bizantyjskich. Polega ona na uchwyceniu teologicznych korzeni tekstu modlitewnego, a następnie jego treści, będącej pochodną myślenia teologicznego autorów. Nie bez znaczenia są też same zasady pisanej przez nich poezji.

Raz jeszcze pojawił się temat ruchu liturgicznego. Zajął się nim ks. doc. dr Marcel Mojżeż z Preszowa w referacie, który zatytułował: *Próba zdefiniowania cech zdrowego ruchu liturgicznego*. Ukazał on szeroką panoramę doświadczeń ruchu liturgicznego w Kościele łacińskim oraz wschodnim. Przypomniął znaną ocenę ruchu liturgicznego, który został nazwany przejściem Ducha Świętego przez Kościół. W swojej poprawnej formie nigdy nie miał zapędów rewolucyjnych, ale był dążeniem do przywrócenia poprawnych form liturgii, które historia przestała właściwie wartościować. Dlatego postulował postawienie na nowo Misterium Paschalne Chrystusa w centrum liturgii i podkreślił pierwszorzędną rolę Boga działającego w liturgii.

Ponieważ w pewnych środowiskach odnowa liturgiczna poszła w kierunku przewartościowania roli człowieka w liturgii, ks. Mojeż przedstawił też na końcu nauczanie Benedykta XVI, który jeszcze jako kardynał wskazywał na potrzebę powrotu do teologicznie poprawnych postulatów ruchu liturgicznego.

W kolejnej dyskusji pojawiła się ponownie sprawa tłumaczeń tekstów liturgicznych. Dr Maksym Tymo wskazała na możliwość nowego tłumaczenia tekstów, zaznaczył jednak potrzebę uwzględnienia przedstawionych przez niego w referacie postulatów. Ponownie też wrócił temat ruchu liturgicznego. Zauważono, iż właściwie on nie jest czymś, co jest sprawą przeszłości, bowiem stale trzeba nam wracać do prawdziwego ducha liturgii. Przywołano w tym miejscu wołanie kard. Josepha Ratzingera, które nazwano krzykiem przeciw nadużyciom.

Organizatorzy przygotowali dla uczestników sympozjum niespodziankę. Był nią wyjazd do greckokatolickiego sanktuarium św. Mikołaja w Lutynie, gdzie na zakończenie pierwszego dnia sympozjum można było uczestniczyć w Liturgii św. Jana Chryzostoma.

Drugi dzień sympozjum rozpoczęły wystąpienia prelegentów z Lwowa. Pierwszy referat, poświęcony *Źródłom liturgicznej reformy kalendarza w rzymskich liturgicznych wydaniach „Recensio Ruthena” (1942)*, wygłosił dr Mychajł Petrowycz. Słuchacze mogli poznać historyczny kontekst, w którym pracowano nad tym kalendarzem. Prelegent przedstawił też, w oparciu o protokoły rzymskich archiwów, kryteria odnowy tego kalendarza, a także hagiograficzne i liturgiczne źródła, z których korzystano w trakcie prac.

Drugim referentem był dr Wasyl Rudejko, który zajął się tematem *Odnowy życia liturgicznego w Ukraińskim Kościele Greckokatolickim w świetle powrotu do źródeł*. Słuchacze mogli poznać problem w wymiarze historycznym, bowiem prelegent rozpoczął od początków organizacji kultu, przedstawił dokonania Synodu Zamojskiego (1720 r.), a także osiągnięcia ruchu liturgicznego. Jednak najbardziej skoncentrował się na okresie po wyjściu Kościoła greckokatolickiego na płaszczyznę życia publicznego, czyli na latach dziewięćdziesiątych minionego wieku.

Z kolei dr Igor Wasilišin poruszył temat *Współczesnych problemów porządku liturgicznego Kościoła obrządku bizantyjskiego i perspektywami ich rozwiązania*. Zdaniem prelegenta, podjęty przez niego temat ma zasięg nie tylko regionalny (Ukraina, diecezja mukaczewska), ale też ogólnokościelny. Swoją tezę rozwinął za pomocą *typikonu* Izydora Dolnickiego oraz Aleksandra Mikity.

Jako kontynuację poruszonego wyżej tematu można widzieć wystąpienie dra Augustyna Solanskijego, który przedstawił *Specyfikę tradycji liturgicznej greckokatolickiej diecezji mukaczewskiej i typikonu Aleksandra Mikitu oraz próbę ich odnowy i adaptacji*. Dla prelegenta istotna jest kwestia: Do jakiej tradycji, przy obecnej tendencji powrotu do źródeł, ma wrócić diecezja mukaczewska, skoro liturgia

w tym Kościele kształtowała się autonomicznie, nie korzystając z doświadczeń sąsiednich diecezji? Dr Solanskij widzi rozwiązanie problemu w *typikonie* Aleksandra Mikity z 1855 r. i dlatego przedstawił je w swoim referacie.

Oczywistym było, że ze względu na osoby prelegentów dyskusja po ich wystąpieniach dotyczyć będzie specyfiki Greckokatolickiego Kościoła Ukraińskiego. Dlatego pytania dotyczyły współczesnych prac nad *typikonem*. Niektórzy widzą bowiem niebezpieczeństwo, wiążące się z powrotem do źródeł, który to proces może być okazją do zwalczania wpływów łacińskich, rosyjskich, czy węgierskich. Pewnym głosem uspokajającym było życzenie, by współczesny *typikon* był z jednej strony śladem tradycji konkretnych, lokalnych Kościołów greckokatolickich, ale z drugiej strony był ekumenicznie otwarty.

Ostatni blok wystąpień rozpoczął archidiakon Nyiran Janos z Nyiregyhaza (Węgry). Nie był to referat ściśle związany z problematyką sympozjum, bowiem gość z Węgier został poproszony, by poinformować w formie komunikatu o przebiegu konferencji o katechumenacie w tradycji bizantyjskiej, która odbyła się w klasztorze Mariapócs (Węgry) w dniach 12–13 października 2012 r.

Po tym wystąpieniu przeprowadzono tzw. „okrągły stół”, który był pierwotnie zaplanowany na zakończenie sympozjum. Jako pierwszy zabrał głos dr Mychajło Petrowycz. Według niego należy dołączać do książkowych wydań referatów z poszczególnych sympozjów także krytyczne wydania omawianych źródeł. Z kolei ks. Nowakowski podziękował gospodarzom za stworzenie dobrej atmosfery spotkania i zaprosił wszystkich do Krakowa, gdzie planowane jest czwarte sympozjum z serii *Ad fontes liturgicos*. W związku z tym wywołał dyskusję nad jego tematyką. Zgłoszone propozycje doprowadziły do sformułowania roboczego tematu, który przybrał formę pytania: „Czy reformy liturgiczne są naprawdę powrotem do źródeł?”. Kreśląc plany na przyszłość, ks. Boháč zaproponował, by w przyszłych referatach było więcej odniesień do prezentowanych źródeł. Druga jego sugestia dotyczyła czasu organizacji samych sympozjów. Jego zdaniem takie spotkania powinny mieć miejsce co dwa lata.

Ostatni blok referatów rozpoczęła przedstawicielka miejscowego środowiska — dr Monika Slodičkowa, która przedstawiła *Wychowawczy aspekt liturgii w życiu i dziele bł. bp. Wasyla Hopka (1904–1976)*. W swoim wystąpieniu prelegentka skoncentrowała się na analizie dzieła bpa Hopka *Christos v nas*, które ukazało się w 1948 r. i wywarło ogromny wpływ na rzesze wiernych na Słowacji. W konkluzji dr Slodičkowa zaznaczyła, że największą zasługą bpa Hopka było przekonanie czytelników, że warto budować swoją duchowość na prawdziwym pięknie liturgicznych tekstów.

Ostatnim przedstawicielem lokalnego środowiska był lic. Miroslav Šimko. Zajął się on problemem *Odnovy ikonografii w Kościele bizantyjskim na Słowacji po*

roku 1989. Pedagogicznie poprawnie przedstawił on najpierw pozytywne przykłady odnowy w wybranych parafiach, a następnie zajął się problemem formacji szkół i grup „piszących” ikony na Słowacji.

Dwa ostatnie wystąpienia były dziełem gości z Polski. Najpierw dr hab. Marek Rembierz z Katowic przedstawił temat: *Liturgia Logosu jako „rozumna służba Boża”? Spór teologiczno-religioznawczy dotyczący rozumienia liturgii*. Było to wystąpienie, w którym autor skoncentrował się na wizji liturgii, jaką kreślił przez lata kard. Joseph Ratzinger. Dlatego prelegent obficie cytował Ratzingera, dla którego liturgia ma być wstąpieniem w odwiecznie dokonującą się liturgię niebios, zaś misteria chrześcijańskie są misteriami Logosu, dlatego, choć wykraczają poza ludzki rozum, nie wiodą w bezkształtne odurzenie ani w rozpląnięcie się rozumu w bezrozumowo pojmowany kosmos, lecz prowadzą do Logosu. Zdaniem prelegenta kard. Ratzinger słusznie definiuje liturgię jako służbą Bożą odpowiadającą Logosowi, bowiem Logos stworzenia, logos w człowieku i prawdziwy Logos, który stał się ciałem — Syn, spotykają się właśnie w liturgii.

Kolejnym gościem z Polski był dr Stanisław Ciupka z Bielska-Białej. Jego referat, *Ideał księdza w dziełach Klemensa Aleksandryjskiego jako jedna z części powrotu „ad fontes liturgicos”*, przeniósł słuchaczy w przełom II i III w. Prelegent wykazał, że wtedy idealny kapłan był osobą świętą i dobrze znającą zasady chrześcijańskiej wiary.

Ostatnią częścią spotkania była dyskusja na tematy związane ze współczesnymi problemami Kościoła greckokatolickiego na Słowacji.

Ks. Erwin Mateja

Sprawozdanie ze zjazdu Stowarzyszenia Polskich Muzyków Kościelnych

(Białystok, 11–13 września 2012 r.)

W dniach 11–13 września br. w Archidiecezjalnym Wyższym Seminarium Duchownym w Białymstoku odbył się coroczny (XIII) zjazd członków Stowarzyszenia Polskich Muzyków Kościelnych (SPMK). Uczestnicy rozpoczęli obrady śpiewem hymnu *Veni Creator*, poprzedzonym serdecznym powitaniem przez gospodarza miejsca ks. rektora, dr. hab. Adama Skreczko, prof. UKSW i UwB, oraz Prezesa SPMK ks. prof. UŚ dr. hab. Antoniego Reginka. Plan zjazdu obejmował celebracje liturgiczne oraz obrady. W pierwszym dniu modlitwą liturgiczną były nieszpory

celebrowane pod przewodnictwem ks. dr. Jerzego Sienkiewicza z Zakopanego. Drugi dzień zjazdu rozpoczęła jutrznia, sprawowana pod przewodnictwem ks. prof. dr. hab. Stanisława Ziemiańskiego SJ z Krakowa, natomiast uwieńczyła Eucharystia, celebrowana w katedrze białostockiej pod przewodnictwem Metropolity Białostockiego abp. Edwarda Ozorowskiego, który też wygłosił do zgromadzonych muzyków słowo Boże. W czasie homilii mówca wskazał na wielką wagę śpiewów i muzyki wykonywanych w czasie liturgii. Ostatni dzień zjazdu rozpoczęła Msza św., sprawowana w seminaryjnej kaplicy pod przewodnictwem o. Nikodema Kilnara OSPPE — krajowego duszpasterza muzyków kościelnych. Wśród śpiewów wykonywanych podczas tych celebracji znalazły się gregoriańskie śpiewy części stałych z Mszy XI, ponadto dwie pieśni wileńskie, powstałe przed 1823 r.: *Witaj Panno* oraz *O jasności i Światłości*. W czasie Mszy w katedrze śpiewał także chór katedralny *Carmen* pod dyrekcją Bożeny Bojaryn-Przybyły, który wykonał m.in. *Laudate Pueri Dominum* R. Jermaksa. Uczestnicy zjazdu korzystali z materiałów nutowych oraz *Informatora Zjazdu*, przygotowanych przez ks. mgra lic. Krzysztofa Łapińskiego — gospodarza zjazdu.

Przedmiotem obrad były *Śpiewy liturgiczne w tradycji i współczesności — opracowania i weryfikacje*. W pierwszym dniu zjazdu późnym popołudniem uczestnicy spotkania zajęli się omówieniem przygotowywanego od zeszłego roku projektu instrukcji o muzyce KEP. Ks. prof. dr. hab. Andrzej Filaber — jako koordynator projektu nowej instrukcji, przypomniał zasady jej redakcji. W dyskusji zwrócono uwagę na ewentualne poprawki i uzupełnienia celem dalszego jeszcze udoskonalenia przygotowanego tekstu.

Drugi dzień obrad wypełniły dwie sesje: „*Vetera et nova* w śpiewach kościelnych” (I) oraz „*Weryfikacje i upowszechnienie nowych śpiewów liturgicznych*” (II). Pierwszą prowadził dr. hab. Remigiusz Pośpiech prof. Uwr i UO z Opola. W trakcie pierwszej sesji ks. dr. Joachim Waloszek z Opola poruszył zagadnienie istoty sakralności pieśni kościelnej. Ukazał pieśń jako tę, która ze swej istoty pragnie być prostą, muzyczną eksplikacją i intensyfikacją tekstu modlitwy oraz gwarantuje prymat słowa (tekstu) nad muzyką, co w liturgii jest rzeczą istotną. Kolejnym przedłożeniem było zaprezentowanie przez autora niniejszych słów stałej żywotności pieśni ze śpiewnika S.S. Jagodyńskiego. Ten wydany w 1638 r. zbiór pieśni katolickich zawiera ponad 130 śpiewów, z czego ponad 42% — jak dowodzą przeprowadzone badania — funkcjonuje z powodzeniem do dzisiaj, zarówno w wydawnictwach śpiewnikowych, jak w żywej tradycji Kościoła. Ks. prof. UŚ dr. hab. Antoni Reginek z Katowic, pogłębiając tematykę *vetera* w śpiewach, ukazał fenomen ponadczasowych walorów wybranych pieśni z cyklu *Pieśni nabożne*. F. Karpińskiego. Po tych teologicznych i historycznych ujęciach, mających charakter przygotowania do dyskusji nad współczesnymi śpiewami liturgicznymi, kolejne wystąpienia dotyczyły już sfery określanej jako *nova* w śpiewach. Czterogłos znanych muzyków: Marcina

Pospieszalskiego, Piotra Pałki, Huberta Kowalskiego i Pawła Bębenka był, robiącym wrażenie na słuchaczach, świadectwem ich poczynań na polu śpiewów i muzyki liturgicznej w Kościele polskim, głównie w środowisku młodzieży, chcące jak najlepiej i w duchu liturgii pełnić w nim posługę muzyczną. Prowadzone przez nich warsztaty muzyczne, mające na celu upowszechnianie w tym środowisku wartościowych liturgicznych śpiewów oraz rozwijanie uzdolnień muzycznych młodych ludzi, są inicjatywą nader cenną i wartą poparcia. Podzieleniem się doświadczeniami Kościoła słowackiego w dziedzinie nowych opracowań śpiewów części zmiennych było, ubogacone odtwarzaniem nagrań tych kompozycji, wystąpienie ks. dra. hab. Rastislava Adamko ze Słowacji.

Sesję drugą poprowadził ks. prof. dr hab. Andrzej Zając z Tarnowa. Przedłożenia dotyczyły weryfikacji śpiewów kościelnych, zarówno już funkcjonujących, jak i dopiero powstających. Wystąpienie o warstwie tekstowej śpiewów kościelnych, przygotowane przez dr Kornelię Czogalik, zostało pod jej nieobecność zaprezentowane przez jej siostrę mgr Brygidę Tomala.

Elementy konstytuujące muzykę kościelną w warstwie muzycznej wskazał prof. UKSW dr hab. Czesław Grajewski z Warszawy. Ostatnie wystąpienie w kwestii weryfikacji śpiewów dotyczyło dyscypliny kościelnej, o czym mówił ks. dr hab. Robert Tyrąła z Krakowa. Wskazał na procedury prawne w Kościele, dzięki którym utwór może zostać dopuszczony do użytku w liturgii. Ostatnim tematem, który został podjęty w ramach tej sesji, był problem *Czy potrzebna jest nowa edycja Śpiewnika Liturgicznego?* Wprowadzeniem do dyskusji nad tym zagadnieniem było wystąpienie mgra Józefa Chudalli z Opola, który zarysował stan aktualny po wydaniu *Śpiewnika Liturgicznego* przez redakcję Towarzystwa Naukowego KUL. Podsumowaniem obrad była popołudniowa dyskusja wszystkich uczestników na temat podjętych na sesjach zagadnień. Dyskusję prowadził ks. dr hab. Grzegorz Poźniak z Opola. On też zaprezentował numer 7 Biuletynu SPMK.

Uczestnicy Walnego Zgromadzenia członków SPMK, opierając się na wcześniej podjętej przez Komisję Kwalifikacyjną decyzji, opiniującej pozytywnie sylwetki nowo zgłoszonych kandydatów, przegłosowali jednogłośnie ich przyjęcie do grona SPMK. W ten sposób do Stowarzyszenia zostało przyjętych 7 nowych członków. Według kolejności alfabetycznej są to: Paweł Bębenek z Krakowa, mgr Hubert Kowalski z Krakowa, mgr Łukasz Olechno z Białegostoku, mgr Piotr Pałka z Krakowa, dr Aleksandra Grucza-Rogalska z Bydgoszczy, mgr Szymon Szubzda z Myszynca i mgr Marcin Pospieszalski z Częstochowy.

W czasie Zjazdu miały też miejsce dwa wydarzenia artystyczne: we wtorkowy wieczór w auli Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Białymstoku członkowie SPMK uczestniczyli w recitalu fortepianowym prof. Roberta Marata, który wykonał utwory Bacha-Busoniego *Ich ruf zu dir*, Bacha-Hessa *Jesu bleibet meine Freude*, cztery etiudy F. Chopina: *C-dur* op. 10 nr 1, *f-moll* op. 10

nr 9, *Es-dur* op. 10 nr 11, *c-moll* op. 25 nr 12, *Poloneza As-dur* op. 53 oraz trzy utwory F. Liszta: *Sonet Petrarki* nr 104, *Legendę Kazanie św. Franciszka do ptaków* oraz *Etiudę transcendentalną f-moll*. Natomiast w środę wieczorem Józef Kotowicz, białostocki organista i pedagog, zagrał koncert na dwóch instrumentach: organach w „starej farze” — były to utwory: G. Frescobaldiego *Toccata seconda* i *Toccata per l'Elevezione*, Jana Podbielskiego *Praeludium*, Anonima – *Aria ze Zbioru Sióstr Klarysek ze Starego Sącza*, *Preludium G-dur* ze zbioru preludium C. Rossiniego oraz A. Chlondowskiego *Preludium C-dur*; oraz na wielkich organach w katedrze: D. Buxtehudego *Preludium i fuga g-moll* BuxWV 149, O. Lindberga *Psalm z Dalarne*, E.T. Sarka *Toccata Primi Toni* oraz S. Lindblada „*Espanordica*” *Rhapsodia, Nocturno, Letanias*.

Pozytywną rolę w umacnianiu jedności wśród członków SPMK odegrały wieczorne spotkania towarzyskie: w pierwszy wieczór przy grillu w gospodarstwie agroturystycznym, a drugi w seminarium, gdzie odbywał się zjazd.

Prezes SPMK ks. Antoni Reginek podsumowując obrady zapowiedział, iż przyszłoroczny zjazd Stowarzyszenia Muzyków planowany jest we Wrocławiu, w terminie wrześniowym. Następnie wyraził wdzięczność gospodarzowi spotkania, ks. dr. Krzysztofowi Łapińskiemu, za organizację zjazdu oraz gościnne przyjęcie w Archidiecezjalnym Wyższym Seminarium Duchownym w Białymstoku. Słowa podziękowania skierował także do wszystkich referentów i uczestników za aktywną postawę i udział w pracach Walnego Zgromadzenia SPMK. Wszyscy zgromadzeni na zjeździe wyrazili również swoje uznanie i wdzięczność dla Prezesa SPMK.

Po zakończeniu zjazdu chętni mogli wziąć udział w zwiedzaniu Białegostoku śladami bł. ks. Michała Sopoćki oraz udać się też do Sokółki.

Jak co roku wypada wyrazić nadzieję, iż działania SPMK zaowocują podniesieniem poziomu muzyki i śpiewów w naszych świątyniach. *Ad maiorem Dei gloriam!*

Ks. Stanisław Garnczarski
(Sekretarz Zarządu SPMK)

XXIV Międzynarodowy Festiwal Muzyki Religijnej im. Ks. Stanisława Ormińskiego w Rumi

(18–20 października 2012 r.)

W dniach 18–20 października 2012 r., w Rumi, odbyła się 24 edycja Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Religijnej im. Ks. S. Ormińskiego (dalej MFMR). Temu wydarzeniu artystycznemu patronuje Zgromadzenie Salezjańskie (Inspekto-

ria św. Wojciecha, z siedzibą w Pile) oraz Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Wspomagają je także inne instytucje¹, a gospodarzem imprezy jest parafia p.w. Najświętszej Maryi Panny Wspomożenia Wiernych, którą prowadzą księża salezjanie. W tej właśnie parafii ostatnie lata swego życia pracował Patron Festiwalu — ks. S. Ormiński SDB, twórca powszechnie znanej melodii *Apelu Jasnogórskiego*². W tym roku organizatorzy Festiwalu³ przeprowadzili dwa konkursy⁴: muzyki organowej oraz zespołów chóranych.

1. Konkurs muzyki organowej

Konkursowe przesłuchania młodych organistów⁵ odbywały się w dwóch etapach. Pierwszy z nich przeprowadzono w czwartek, 18 października. Ze zgłoszonych dwunastu, dziesięciu uczestników reprezentowało zarówno polskie, jak i zagraniczne ośrodki kształcenia muzycznego⁶. Występy muzyczne oceniali uznani artyści i jurorzy: prof. Mirosława Semeniuk-Podraza, Akademia Muzyczna w Krakowie (przewodnicząca *jury*); prof. Andrzej Chorosiński, Uniwersytet Muzyczny w Warszawie; prof. Roman Perucki, Akademia Muzyczna w Gdańsku; prof. Sławomir Kamiński, Akademia Muzyczna w Poznaniu; ks. dr Maciej Szczepankiewicz SDB, Akademia

¹ Instytucje finansujące i wspomagające Festiwal: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Zgromadzenie Salezjanów św. J. Bosko (Prowincja św. Wojciecha z siedzibą w Pile), Kuria Metropolitalna w Gdańsku, Polska Filharmonia Bałtycka im. F. Chopina, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, Urząd Miasta Rumi, Miejski Dom Kultury w Rumi, Rada Chórów Kaszubskich, Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej w Rumi, PKP Szybka Kolej Miejska w Trójmieście Sp. z o.o., Spółdzielnia Mieszkanio-wa *Janowo* w Rumi, Hotel *Faltom* w Rumi, Agencja Usług Turystycznych *Columbus*. Zob. *XXIV Międzynarodowy Festiwal Muzyki Religijnej im. ks. Stanisława Ormińskiego w Rumi. Informator*, Rumia 2012, s. 8.

² Ks. Stanisław Ormiński SDB (1911–1987), kompozytor, autor licznych opracowań utworów chóralnych i instrumentalnych, organista, chórmistrz i kapelmistrz, wybitny działacz, popularyzator i wydawca pieśni chóranych, pedagog i wychowawca młodzieży.

³ Komitet Organizacyjny Festiwalu stanowili: prof. R. Perucki (dyrektor Filharmonii Bałtyckiej) — dyrektor artystyczny; D. Ptach, dyrektor Festiwalu; E. Waškowska, przewodnicząca Komitetu Organizacyjnego, oraz członkowie — ks. K. Chudzicki SDB, proboszcz miejscowej parafii i dyrektor salezjańskiego domu zakonnego; ks. T. Balicki SDB, J. Borys, K. Głodowska, Agnieszka Głodowska, Anna Głodowska, M. Pniewski, br. W. Rogowski SDB, A. Sowirko, K. Sowirko, A. Waškowski, D. Waškowski, J. Zwierzchowska; zob.: *XXIV Międzynarodowy Festiwal*, s. 8.

⁴ W ramach Festiwalu przeprowadzane są co najmniej dwa różne konkursy. To jedna ze specyficznych cech Festiwalu w Rumi, która go wyróżnia od innych imprez artystycznych. W 24-letniej jego historii odbywały się także konkursy: orkiestr dętych, kompozytorskie, a także konkurs literacki.

⁵ W regulaminie Festiwalu czytamy, że w konkursie mogą uczestniczyć organiści wszystkich narodowości, urodzeni po 1 stycznia 1987 r. Zob. *XXIV Międzynarodowy Festiwal Muzyki Religijnej im. Ks. Stanisława Ormińskiego w Rumi. Regulaminy*, Rumia 2012, s. 5.

⁶ Były to następujące ośrodki: Konserwatorium Muzyczne im. N.A. Rimskiego-Korsakowa w Sankt Petersburgu, Akademia Muzyczna w Pradze (Czechy), Uniwersytet Muzyczny w Warszawie (2 wykonawców), Akademia Muzyczna im. S. Moniuszki w Gdańsku (3 wykonawców), Akademia Muzyczna im. K. Lipińskiego we Wrocławiu, Szkoła Muzyczna II st. im. F. Chopina w Gdańsku, Salezjańska Ogólnokształcąca Szkoła Muzyczna II st. im. Ks. A. Chłondowskiego w Lutomierniku.

Muzyczna w Szczecinie. Funkcję sekretarza pełnił ks. Marcin Balawander SDB, WSD Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie.

Wykonawcy zobowiązani byli do wykonania następującego programu: (1) Idzi O. Mański SDB: *Preludium*; (2) Feliks Mendelssohn-Bartholdy: *Preludium i fuga c-moll* lub *Preludium i fuga d-moll*; Jan Pieterszoon Sweelinck: *Est-ce Mars* lub *Unter der Linder grüne*; Johann Sebastian Bach: dwa chorały Schüblerowskie (obowiązkowe) — *Kommst du Nun, Jesu* BWV 650 oraz *Meine Seele erhebet den Herren* BWV 648.

Wszystkie wystąpienia konkursowe pierwszego etapu stanowiły bez wątpienia duże wyzwanie zarówno dla jurorów, jak i publiczności. Zespołowi oceniającemu młodych artystów zapewne nie było łatwo wyłonić grupę finałową. Werdykt jury przedstawiony został tego samego dnia wieczorem. W protokole czytamy, że do drugiego etapu konkursu zakwalifikowało się pięciu wykonawców: Vladimir Kopáčik z Pragi, Anna Osińska z Gdańska, Agnieszka Hyla z Wrocławia, Mateusz Gałuszka z Warszawy oraz Anna Ivanowa z Sankt Petersburga. Jury przyznało wyróżnienie Sebastianowi Jacie z Akademii Muzycznej im. S. Moniuszki w Gdańsku (klasa organów prof. Romana Peruckiego) za wykonanie utworu Feliksa Mendelssohna-Bartholdy'ego. Nie dołączył on jednak do grupy finalistów.

Finałowy etap konkursu odbył się następnego dnia. Piątka najlepszych wykonawców z pierwszego etapu wykonywała następujący program: (1) do wyboru: Nicolas Bruhns — *Preludium i fuga e-moll* lub Dietrich Buxtehude — *Preludium i fuga e-moll* BuxWV 142; (2) Léon Boëllmann: *Marche religieuse* lub *Chorał* (z cyklu *Douze Pieces pour orgue ou piano — pédalier*, op. 16 [1891]); (3) César Franck: *Cantabile*; (4) Petr Eben — *I Fantazja z Nedelnej hudby*.

Okazało się, że finaliści zaprezentowali swoje recitale na dość zróżnicowanym poziomie. Można by odnieść nawet wrażenie, że niektórzy z nich nie wierzyli, iż mogą przejść do etapu finałowego. Zdaje się o tym świadczyć także protokół jury, w którym zaznaczono, że np. drugiego miejsca nie przyznano żadnemu z finalistów. Zwycięzcą konkursu organowego 24. edycji Festiwalu Muzyki Religijnej w Rumi została Anna Osińska z Akademii Muzycznej im. S. Moniuszki w Gdańsku z klasy organów prof. Romana Peruckiego i prof. Hanny Dys. Laureatka otrzymała nagrodę pieniężną, ufundowaną przez Burmistrza Miasta Rumi, w wysokości pięciu tysięcy złotych. Trzecie miejsce przyznano *ex equo* Annie Ivanowej z Konserwatorium Muzycznego im. N. A. Rimskiego-Korsakova w Sankt Petersburgu — klasa organów prof. Julii Juferevej, oraz Vladimirowi Kopáčikowi z Akademii Muzycznej w Pradze — klasa organów prof. Jaroslava Tüma. Oboje artyści odebrali nagrodę pieniężną w wysokości po tysiąc pięćset złotych, którą ufundował Metropolita Gdański, ks. abp Sławoj Leszek Głódź. Jury przyznało ponadto dwa wyróżnienia. Pierwsze z nich otrzymał Mateusz Gałuszka z Uniwersytetu Muzycznego im. F. Chopina w Warszawie (klasa organów prof. Andrzeja Chorościńskiego) za najlepsze wykonanie *Preludium* I.O. Mańskiego. Drugie zaś wyróżnienie otrzymała Agnieszka

Hyla z Akademii Muzycznej im. K. Lipińskiego we Wrocławiu (klasa organów prof. Andrzeja Chorościńskiego) za interpretację *Marche religieuse* Léona Boëllmanna.

Dwudniowy konkurs muzyki organowej zwieńczył znakomity koncert gościnny w wykonaniu artysty, pedagoga i jednocześnie tegorocznego członka *jury* — prof. Sławomira Kamińskiego z Akademii Muzycznej im. I.J. Paderewskiego w Poznaniu. Koncert był znakomitą uczcą dla melomanów muzyki organowej. Szkoda, że nie spotkał się on z należytą uwagą publiczności, którą stanowili w zasadzie jedynie uczestnicy konkursu organowego.

2. Konkurs zespołów chóralnych

W sobotę, w trzecim dniu Festiwalu, odbywały się przesłuchania konkursowe chórów, które, zgodnie z wymogami regulaminu, sklasyfikowano w dwóch kategoriach: zespołów chóralnych oraz zespołów kameralnych⁷. Organizatorzy przewidzieli też kategorię chórów młodzieżowych, w tej jednak nie sklasyfikowano żadnego z zespołów.

W programie niektórych zespołów znalazł się utwór religijny w języku kaszubskim. Organizatorzy przewidzieli bowiem oddzielny konkurs na najlepsze wykonanie pieśni religijnej w języku kaszubskim. W regulaminie tegoż konkursu czytamy, że udział w nim polega na wykonaniu co najmniej jednej pieśni w języku kaszubskim w ramach programu w jednej z trzech wspomnianych kategorii. Dla zwycięzcy przewidziano oczywiście oddzielną nagrodę⁸.

Przed rozpoczęciem przesłuchań konkursowych wszystkie zespoły pod przewodnictwem prof. Eugeniusza Kusa wykonały tradycyjnie pieśń *Gaude Mater Polonia*. Uczestników konkursu oraz publiczność powitał gospodarz Festiwalu, ks. proboszcz Kazimierz Chudzicki SDB. Natomiast prowadzący konkurs — redaktor Radia Gdańsk⁹, Konrad Mielnik — przedstawił zespół tegorocznych jurorów. Skład kolegium oceniających stanowili: prof. Eugeniusz Kus (Akademia Muzyczna w Szczecinie) — przewodniczący; prof. Wanda Tchórzewska-Kapała (Uniwersytet Muzyczny im. F. Chopina w Warszawie); prof. Andrzej Kosendiak (dyrektor Filharmonii Wrocławskiej); Jan Łukaszewski (dyrektor Polskiego Chóru Kameralnego *Schola Cantorum Gedanensis* z Gdańska); Tomasz Fopke (Rada Chórów Kaszubskich); ks. dr Krzysztof Niegowski SDB (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie) oraz, pełniący funkcję sekretarza *jury*, ks. Marcin Balawander SDB (Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie).

⁷ Regulamin Festiwalu wyraźnie określa, że zespół chóralny powinno tworzyć więcej niż 17 śpiewaków, natomiast w skład zespołu kameralnego nie powinno wchodzić więcej niż 16 osób (nie licząc dyrygenta); por. *XXIV Międzynarodowy Festiwal (...) Regulaminy*, s. 9.

⁸ Por. *tamże*, s. 10.

⁹ Radio Gdańsk wraz z Radiem Plus, Telewizją Polską (oddział Gdańsk) oraz Portalem Województwa Pomorskiego — *Wrota Pomorza* — objęło patronat medialny nad Festiwalem.

W pierwszej kolejności wystąpiło sześć z ośmiu zgłoszonych do konkursu chórów, zakwalifikowanych w kategorii zespołów chóralnych¹⁰. Każdy zespół, zgodnie z regulaminem, miał 15 minut na prezentację swojego programu. Czas występu mógł być jednak dłuższy, jeśli chór wykonywał pieśń w języku kaszubskim. Jurorzy najwyżej ocenili występ Chóru Akademickiego im. prof. Jana Szyrockiego z Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technicznego ze Szczecina pod dyrekcją Szymona Wyrzykowskiego¹¹. Sądząc po gromkich oklaskach, także publiczność była pod dużym wrażeniem tego występu. Szczególne zainteresowanie wywołało niekonwencjonalne wykonanie pieśni Wacława z Szamotuł *Już się zmiierzka*. Zespół przed rozpoczęciem utworu „rozproszył się” po całej świątyni, tworząc okrąg, by zaśpiewać tenże utwór, wywołując wyjątkowy efekt brzmieniowy i niepowtarzalny charakter modlitewny. Świetnie prezentujący się chór ze Szczecina zajął zatem pierwsze miejsce i odebrał nagrodę pieniężną w wysokości sześciu tysięcy złotych, ufundowaną przez Marszałka Województwa Pomorskiego. Ponadto młodzi szczecińscy artyści otrzymali nagrodę główną — *Grand Prix* — i związaną z nią kwotę pieniężną w wysokości dziesięciu tysięcy złotych, ufundowaną przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Chórowi temu wręczono także kolejną nagrodę pieniężną, w wysokości dwóch tysięcy złotych, ufundowaną przez Starostę Powiatu Wejherowskiego, statuetkę Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego za najlepsze wykonanie pieśni religijnej w języku kaszubskim, oraz Puchar Prezesa Rady Chórów Kaszubskich. Nagrodzony utwór to pieśń zatytułowana: *Mała suita kaszubska* (słowa i muzyka: S. Godziemba-Trytek). Kolejną nagrodę w tej kategorii przyznano Chórowi Mieszanemu *Camerata Musicale* z Wejherowa pod dyrekcją Aleksandry Janus. Zespół odebrał nagrodę pieniężną w wysokości tysiąca złotych, ufundowaną przez Metropolitę Gdańskiego. *Jury* wyróżniło także występ Chóru Mieszanego *Lutnia* z Malborka pod dyrekcją Bożeny Balcerz, przyznając mu kolejną nagrodę pieniężną, w wysokości siedmiuset pięćdziesięciu złotych, której fundatorem był Prezydent Miasta Wejherowa. Oba zespoły otrzymały także Puchar Prezesa Oddziału Gdańskiego PZChO.

W przerwie pomiędzy przesłuchaniami zespołów z obu kategorii uczestnicy i publiczność oddali hołd Patronowi Festiwalu – ks. S. Ormińskiemu SDB. Przed popiersiem Patrona złożono kwiaty oraz odśpiewano wspólnie *Apel Jasnogórski*.

¹⁰ Chóry w kategorii „Zespoły chóralne”, które wzięły udział w konkursie: Chór Akademicki im. prof. Jana Szyrockiego z Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technicznego ze Szczecina (dyr. Szymon Wyrzykowski); Chór Archikatedry Warszawskiej (dyr. Dariusz Zimnicki); Chór Mieszany *Lutnia* z Malborka (dyr. Bożena Balcerz); Szczeciński Chór Kameralny (dyr. Ludwika Mitkiewicz); chór mieszany *Camerata Musicale* z Wejherowa (dyr. Aleksandra Janus); Zespół Kameralny *Amici Cantii* z Buku (dyr. Leszek Górka); por. XXIV Międzynarodowy (...) *Informator*, s. 17–18.

¹¹ W programie występu zespołu znalazły się następujące utwory: (1) S. Jasiński, *Exultate Deo*; (2) S. Ormiński, *Modlitwa*; (3) S. Godziemba-Trytek, *Mała suita kaszubska* (religijna pieśń kaszubska); (4) Wacław z Szamotuł, *Już się zmiierzka*; (5) P. Łukaszewski, *O Emmanuel*.

Był to bardzo wzruszający moment, który na chwilę pozwolił uczestnikom oderwać się od emocji związanych z konkursem.

Do konkursu w kategorii zespołów kameralnych przystąpiło pięć z dziewięciu zgłoszonych zespołów¹². Występy śpiewaków w tejże kategorii prezentowały bardziej wyrównany poziom. Mimo tego jurorzy nie mieli większych trudności z wyłonieniem laureatów. Pierwsze miejsce i nagrodę pieniężną, w wysokości czterech tysięcy złotych, ufundowaną przez Księdza Inspektora Salezjańskiej Prowincji św. Wojciecha, jury przyznało Zespołowi Wokalnemu *Imprevisti* z Warszawy pod dyrekcją Marty Czarkowskiej. Laureaci odebrali też Puchar Prezesa Zarządu Głównego PZChIO, przyznany za najlepsze wykonanie utworu S. Ormińskiego — *Modlitwa*. Wydaje się, że program artystyczny tego zespołu¹³ został też najwyżej oceniony przez publiczność. Kolejne nagrody pieniężne (po tysiąc pięćset złotych), ufundowane przez Starostę Powiatu Wejherowskiego, otrzymali *ex aequo*: Zespół Wokalny *Minimus* z Poznania pod dyrekcją Sławomiry Raczyńskiej oraz Zespół Wokalny *Hermonium* z Torunia pod dyrekcją Jakuba Mówki.

Po zmaganiach konkursowych odbyło się seminarium dla dyrygentów, które poprowadził dyrektor Filharmonii Wrocławskiej, Andrzej Kosendiak. Prelegent zaproponował temat: *Rola słowa w muzyce baroku na przykładzie chorałów z pasji J. S. Bacha oraz „Completorium” G.G. Gorczyckiego*. Prelekcja, w czasie której uczestnicy wykonywali także wybrane utwory z dzieł tych kompozytorów, spotkała się z wyjątkowym zainteresowaniem nie tylko dyrygentów, ale także gości.

3. Zakończenie festiwalu

Po zakończonych konkursach, wczesnym wieczorem, odbył się tradycyjny Koncert Finałowy, zatytułowany: *Niemiecki romantyzm*. Kościół w Rumi gościł tym razem znakomitych artystów z Wrocławia. Chór Filharmonii Wrocławskiej, pod dyrekcją Agnieszki Franków-Żelezny, wykonał znakomite utwory Josefa Rheinbergera: (1) *Abendlied*, op. 69 nr 1; (2) *Unsere Seele*, op. 133 nr 2; (3) *Lobpreiset Gott den Herrn*, op. 133 nr 3; (4) *Denken will ich*, op. 133 nr 2; (5) *Morgenlied*, op. 69 nr 1, oraz utwory Feliksa Mendelssohna-Bartoldy'ego: (1) *Herr, sei gnädig*; (2) Psalm 91: *Denn er hat Seine Engeln befohlen*; (3) Psalm z op. 78: *Warum toben die Heiden*; (4) Psalm z op. 78: *Mein Gott, warum hast du mich verlassen*; (5) Psalm z op. 78: *Richte mich, Gott*.

¹² Były to następujące zespoły: *Canzona Kameralna* z Murowanej Gośliny (dyr. A. Wtorkowska-Kubińska); Zespół Wokalny *Hermonium* z Torunia (dyr. J. Mówka); Zespół Wokalny *Cantus Delicium* z Pырzyc (dyr. T. Szutkowski); Zespół Wokalny *Imprevisti* z Warszawy (dyr. M. Czarkowska) oraz Zespół Wokalny *Minimus* z Poznania (dyr. S. Raczyńska).

¹³ Zespół wykonał następujące utwory: (1) Perotinus, *organum quadruplum* – „*Viderunt omnes*”; (2) C. Monteverdi, *Cantate Domino*; (3) S. Ormiński, *Modlitwa*; (4) A. Bondarenko, *Priczastnyj stych*, (5) P. Huńkowski, *Sub tuum praesidium*.

Zwieńczeniem Festiwalu była uroczysta Msza św. koncelebrowana pod przewodnictwem Prowincjała Księży Salezjanów, ks. Marka T. Chmielewskiego SDB, który wygłosił okolicznościową homilię. Połączone chóry (uczestnicy konkursu) wykonywały wspólnie śpiewy pod batutą prof. E. Kusa. Po Eucharystii odbyło się oficjalne ogłoszenie wyników obu konkursów, któremu towarzyszyło wyjątkowe, skądinąd zrozumiałe, napięcie. Po wręczeniu nagród i dyplomów odbył się tradycyjny koncert laureatów.

XXIV Międzynarodowy Festiwal Muzyki Religijnej w Rumi należy uznać za ważne wydarzenie artystyczne w Polsce. Odbył się on nie tylko na dobrym poziomie muzycznym, ale także zaznaczył się znakomitym przygotowaniem organizacyjnym, docenionym i zauważonym zarówno przez jurorów, uczestników (ok. 250 osób), jak i publiczność. Przyjazny klimat towarzyszący emocjom związanym z konkursami oraz wyraźnie odczuwalna życzliwość to dodatkowe atuty Festiwalu, w którym warto wziąć udział. Gospodarzom i organizatorom należą się słowa uznania i życzenia dalszego dynamicznego rozwoju. Szkoda, że ta artystyczna impreza wciąż nie spotyka się jeszcze z szerszą uwagą mediów ogólnopolskich. Wydaje się, że sami organizatorzy mogliby dołożyć więcej wysiłku w kwestii promocji tego Festiwalu, który jest na pewno wielkim świętem muzyki religijnej.

Ks. Krzysztof Niegowski SDB

II Tarnowskie Dni Cecylińskie

(Tarnów, 18, 21 i 22 listopada 2012 r.)

W Tarnowie z okazji corocznego wspomnienia liturgicznego patronki śpiewu kościelnego, św. Cecylii, odbyły się w dniach 18, 21 i 22 listopada 2012 r. II Tarnowskie Dni Cecylińskie. Głównym organizatorem obchodów był Wydział Muzyki Kościelnej Kurii Diecezjalnej w Tarnowie przy współudziale Diecezjalnego Studium Organistowskiego w Tarnowie, Zespołu Szkół Muzycznych w Tarnowie, Duszpasterstwa Środowisk Twórczych Centrum Paderewskiego Tarnów-Kąsna Dolna i Bazyliki Katedralnej w Tarnowie. Patronat nad wydarzeniem objął biskup tarnowski Andrzej Jęz.

Obchody II Tarnowskich Dni Cecylińskich rozpoczął występ Dziewczęcego Chóru Katedralnego *Puellae Orantes* pod dyrekcją ks. Władysława Pachoty (emisję w chórze prowadzi Aleksandra Topor). Najpierw *Puellae* zaśpiewały podczas Mszy św. łacińskiej w tarnowskiej katedrze o godz. 18.30, a po niej dały krótki koncert *a cappella*. W programie koncertu znalazły się *Ave Maria* w różnych opraco-

waniach, począwszy od chorału gregoriańskiego poprzez kompozycje Arnalda von Brucka, Claudio Monteverdiego, Zoltana Kodaly' a i Miłosza Bembinowa. Wszystkie te utwory znajdują się na najnowszej płycie *Puellae* z 2012 r., zatytułowanej *Ave Maria*.

Drugą odsłoną Tarnowskich Dni Cecyliańskich były warsztaty organowe poprowadzone przez prorektora Akademii Muzycznej w Krakowie dra hab. Dariusza Bąkowskiego-Koisa. Odbłyły się one w Diecezjalnym Studium Organistowskim w Tarnowie przy organach firmy Jemlich z Drezna (21 XI). W kursie wzięli udział uczniowie Diecezjalnego Studium Organistowskiego w Tarnowie, uczniowie Zespołu Szkół Muzycznych w Tarnowie z klas organowych, uczniowie ze Szkół Muzycznych z Krosna i Jasła. Warsztaty rozpoczęły się o godz. 9.00 od wprowadzenia teoretycznego, podpartego licznymi przykładami przy instrumencie na temat muzyki francuskiej XVII i XVIII w., jak również drugiej połowy XIX i pierwszej połowy XX w. Profesor zwracał głównie uwagę na problemy związane z ozdobnikami, artykulacją i rejestracją. Po części teoretycznej uczniowie sami mogli zasiąść przy kontuarze ze swoją literaturą i przez chwilę popracować nad swoimi interpretacjami. Zajęcia trwały do godziny 16.00 z półtoragodzinną przerwą na posiłek.

W tym dniu była jeszcze jedna odsłona, tym razem w tarnowskiej katedrze wystąpił z recitalem organowym prowadzący przedpołudniowe i popołudniowe warsztaty organowe Dariusz Bakowski-Kois. W swoim koncercie, który rozpoczął się o godz. 19.00, zaprezentował on całą *Messe pour les Couvents* François Couperina (1668–1733), następnie Charlesa-Marii Widora (1844–1937) *Marcia* i *Adagio z III Symfonii organowej e-moll*, op. 13 nr 3, *Final z IX Symfonii organowej c-moll „Gotyckiej”*, *Puernatus* op. 70 i na końcu usłyszeliśmy dwie kompozycje Marcela Duprego z *Le Tombeau de Titelouze* op. 38: *Te splendor et virtus* i *Placare Christeservulis*. Koncert pokazał niesamowitą wirtuozerię wykonawcy oraz niezwykłą elastyczność w doborze rejestracji na organach katedralnych, na których wykonać muzykę francuską XVII i XVIII w. nie jest rzeczą łatwą.

W sam dzień św. Cecylii odbył się II Ogólnopolski Konkurs Uczniów Diecezjalnych Studium Organistowskich, w którym udział wzięło 11 młodych muzyków: trzech z Opola i 8 z Tarnowa.

Przesłuchania konkursowe rozpoczęły się o godz. 10.00 i trwały do godz. 13.00. Każdy z uczestników miał zaprezentować preludium i fugę z *8 małych preludium i fug* Jana Sebastiana Bacha, chorał z *Orgelbüchlein* oraz utwór dowolny. Prezentacje młodych adeptów sztuki organowej oceniało jury pod przewodnictwem dr. hab. Dariusza Bąkowskiego-Koisa, a pomagali mu mgr Gabriela Czurlok z Opola oraz mgr Wiesław Kaczor z Tarnowa. Wyniki zostały ogłoszone dopiero po wieczornej Eucharystii. O godz. 18.00 wszyscy bowiem uczestnicy konkursu i uczestnicy warsztatów organowych zebrali się w katedrze tarnowskiej na uroczystą Mszę św. ku czci św. Cecylii, której przewodniczył ks. prof. dr hab. Andrzej Zając, a homilię wygłosił ks. prałat Tadeusz Bukowski — duszpasterz środowisk twórczych w Tar-

nowie. Oprawę muzyczną przygotowała Schola Chłopięcego Chóru Katedralnego *Pueri Cantors Tarnovienses* pod dyrykcją ks. dr. Grzegorz Piekarza, natomiast przy organach zasiadł organista katedralny Sławomir Barszcz.

Po Eucharystii nadszedł moment na ogłoszenie wyników konkursu organowego. Najpierw głos zabrał ks. G. Piekarz, dziękując wszystkim uczestnikom konkursu organowego, uczestnikom warsztatów organowych, jak również wszystkim tym, którzy włączyli się w przygotowanie i przeprowadzenie II Tarnowskich Dni Cecylikańskich. Następnie głos zabrał przewodniczący *jury*, dr hab. Dariusz Bakowski-Kois, gratulując wszystkim uczestnikom konkursu ich prezentacji muzycznych, a następnie przedstawił werdykt *jury*, zgodnie z którym I miejsce *ex aequo* zostało przyznane Kseni Śliwa (klasa mgr Wiesława Kaczora — DSO Tarnów) oraz Mateuszowi Dawidowi Marcie (klasa ks. prof. Andrzeja Zająca — DSO Tarnów), II miejsce otrzymała Anna Sak (klasa ks. dr Grzegorza Piekarza — DSO Tarnów) oraz III miejsce przyznano Aleksandrze Niesobskiej (klasa mgr Gabrieli Czurlok — DIMK Opole). *Jury* przyznało także dwa wyróżnienia: s. Monice Sieniawskiej (klasa ks. dr Grzegorza Piekarza — DSO Tarnów) za najlepsze wykonanie chorału Jana Sebastiana Bacha oraz Damianowi Sowie (klasa mgra Sławomira Barszcza — DSO Tarnów) za najlepiej wykonany utwór romantyczny. Wszyscy uczestnicy konkursu otrzymali pamiątkowe dyplomy i skromne upominki, natomiast laureaci nagrody rzeczowe ufundowane przez Urząd Miasta Tarnowa, Centrum Paderewskiego Tarnów-Kąśna Dolna oraz Diecezjalne Studium Organistowskie w Tarnowie.

Po ogłoszeniu wyników z krótkim recitalem organowym wystąpił Wiesław Kaczor, w którego interpretacji zabrzmiało Maurice'a Duruflego *Choralvarie sur le themedu „Veni Creator”* (z op. 4 *pour Orgue*), Oliviera Messiaena *Apparition de l'Egliseeternelle* oraz Herberta Murrila *Carillon*.

II Tarnowskie Dni Cecylikańskie pozostawiły wśród uczestników wiele pozytywnych wrażeń, a organizatorzy, których komitet organizacyjny stanowili mgr Sławomir Barszcz, mgr Wiesław Kaczor i ks. dr Grzegorz Piekarz, już myślą o poszerzeniu oferty programowej w przyszłym roku.

Ks. Grzegorz Piekarz

Omówienie nadesłanych książek

LITURGIKA

STANISŁAW ARASZCZUK, *Mistagogia liturgiczna i jej korelacja z dokumentem „Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce”* (Rozprawy Naukowe 88), Wrocław: Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu 2012, 243 s., ISBN 978-83-7454-199-2.

Zgodnie z zamierzeniem autora, publikacja ma być odpowiedzią na pytanie o korelację *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* z mistagogią liturgiczną. Problem pracy dotyczy nowego spojrzenia na model duszpasterstwa, które powinno zmierzać do przejścia z dotychczasowego stylu o wyraźnym obliczu kultowym do duszpasterstwa o charakterze ewangelizacyjnym oraz inicjacyjnym.

W pierwszym rozdziale zaprezentowano zagadnienie mistagogii liturgicznej i katechezy. Następnie w kolejnych sześciu rozdziałach ujęto mistagogię liturgiczną poszczególnych poziomów nauczania katechetycznego: dzieci przedszkolnych, dzieci klas I–III szkoły podstawowej, dzieci klas IV–VI szkoły podstawowej, uczniów w klasach gimnazjalnych, młodzieży szkół ponadgimnazjalnych oraz osób niepełnosprawnych.

PAWEŁ CIEŚLIK, *Prezbiter jako sługa w świetle odnowionego po Soborze Watykańskim II Pontyfikatu Rzymskiego*, przedm. Jan Decyk, Sandomierz: Wydaw. Diecezjalne i Drukarnia 2011, 261 [1] s., ISBN 978-83-257-0356-1.

Prezentowana publikacja jest traktatem o kapłaństwie pojmowanym w kategoriach służby, a zarazem stanowi wnikliwą analizę myśli teologicznej nowego *Pontyfikatu Rzymskiego*. Autor ukazuje prezbitera jako sługę, a jednocześnie przybliża czytelnikowi liturgię święceń, wprowadzając w ich teologię, a także przebieg obrzędów i ich sens, skłaniając niejako do kontemplowania tego liturgicznego obrzędu Kościoła.

Przedstawiane studium ma charakter interdyscyplinarny, ponieważ łączy w sobie dogmatyczną wizję prezbiteratu z jego prawno-kanonicznym i liturgicznym wymiarem. Podjęte przez autora analizy ukazują kapłaństwo jako wypełnianie — na wzór Chrystusa Kapłana — potrójnej funkcji: prorockiej, kapłańskiej i pasterskiej, zgodnie z treścią ksiąg liturgicznych, nauczania II Soboru Watykańskiego oraz posoborową praktyką Kościoła powszechnego.

W rozdziale pierwszym omawia genezę, terminologię i kształtowanie się kapłaństwa. Punktem wyjścia do analizy tej posługi jest rozpowszechniony w wielu religiach archetyp kapłana, na podstawie którego można dostrzec pewne wyobrażenia, jakie wśród przedstawicieli różnych kultur i religii kształtowały obraz kapłana i charakter pełnionej przez niego posługi. Do tych wyobrażeń nawiązuje Stary Testament, kształtując zarazem ideę kapłaństwa urzędowego, które w tradycji izraelskiej występowało nieprzerwanie, stanowiąc zapowiedź nowego i doskonalszego kapłaństwa, jakie urzeczywistniło się przez Nowe Przymierze. W Nowym Testamencie kapłaństwu nadano nowe znaczenie i ustalono, że jego przekazywanie dokonuje się w Kościele poprzez trójstopniowy sakrament święceń. Historyczny rozwój obrzędów święceń w liturgii rzymskiej stanowi niezwykle cenne świadectwo, pozwalające bliżej poznać ten sakrament.

Drugi rozdział pracy podejmuje refleksję nad służbą spełnianą wobec Chrystusa — Nauczyciela i Proroka. Jest ona odpowiedzią na głoszone przez Jezusa Kró-

lestwo Boże i wynikające stąd wezwanie do nawrócenia. Prezbiter będąc uczniem Boskiego Mistrza, staje się odpowiedzialny za misję przepowiadania całemu światu Dobrej Nowiny o zbawieniu. Pierwszą i podstawową formą tego głoszenia jest świadectwo życia i osobista świętość głoszącego, która poprzedza głoszenie słowa Bożego i nauczanie zasad życia chrześcijańskiego.

W trzecim rozdziale centrum uwagi stanowi służba Chrystusowi Kapłanowi i związana z nią posługa kultyczna. Ta posługa wynika z uczestnictwa w jedynym kapłaństwie Jezusa Chrystusa i obejmuje przede wszystkim celebrowanie misterii Chrystusa, to znaczy sakramentów i sakramentaliów, wśród których pierwszorzędne miejsce zajmuje sprawowanie Eucharystii. Z tego powodu autor zaakcentował znaczenie składania Najświętszej Ofiary, co stanowi źródło i szczyt całego życia chrześcijańskiego. Istotnym elementem liturgicznej posługi kapłana jest również liturgia godzin — jako modlitwa w jedność z Kościołem, która obejmuje potrzeby Ludu Bożego i całego świata.

Ostatni rozdział poświęcony został służbie Chrystusowi, który stał się Sługą i Dobrym Pasterzem. Prezbiter na mocy święceń i sakramentalnego upodobnienia do Chrystusa jest wezwany do tego, aby kontynuować pasterską misję swego Pana. Czyni to posługując wśród konkretnej grupy wiernych, co realizuje się przez przewodniczenie wspólnocie, umacnianie jej jedności i posługę miłości.

WALDEMAR KARASIŃSKI I IN. (red.), *Głoscie Ewangelię. Pomoce liturgiczno-homiletyczne. Niedziele, uroczystości i święta w ciągu roku. Rok A*, Włocławek: Wydaw. Duszpasterstwa Rolników 2012², 462 [1] s., ISBN 978-83-7401-208-9.

Publikacja zawiera propozycje ukształtowania liturgii (wprowadzenia do liturgii, modlitwy powszechne, komentarz przed prefacją i przed rozesłaniem), komentarze do czytań mszalnych i sugestie homiletyczne do celebracji Mszy św. na poszczególne niedziele, uroczystości i święta w cyklu czytań roku A.

WALDEMAR KARASIŃSKI I IN. (red.), *Głoscie Ewangelię. Pomoce liturgiczno-homiletyczne. Niedziele, uroczystości i święta w ciągu roku. Rok B*, Włocławek: Wydaw. Duszpasterstwa Rolników 2012, 462 [1] s., ISBN 978-83-7401-307-9.

Publikacja zawiera propozycje ukształtowania liturgii (wprowadzenia do liturgii, modlitwy powszechne, komentarz przed prefacją i przed rozesłaniem), komentarze do czytań mszalnych i sugestie homiletyczne do celebracji Mszy św. na poszczególne niedziele, uroczystości i święta w cyklu czytań roku B.

WACŁAW JÓZEF ŚWIERZAWSKI (red.), *Historia liturgii* (Mysterium Christi. Podręcznik Liturgiki Ogólnej i Szczegółowej 2), Kraków – Zawichost: Ośrodek Formacji Liturgicznej, Sandomierz: Wydaw. Diecezjalne i Drukarnia 2012, 390 s., ISBN 978-83-257-0409-4.

Treść: ŚWIERZAWSKI Wacław Józef, *Słowo wprowadzające*, s. 5–8; SIELEPIN Adelajda CHR, *Wstęp*, s. 9–12; CIEŚLIK Paweł, *Liturgia czasów apostołskich*, s. 13–30; MIAZEK Jan, *Dzieje liturgii rzymskiej*, s. 31–60; KONECKI Krzysztof, *Pochodze-*

nie i rozwój szat liturgicznych, s. 61–77; MATWIEJUK Kazimierz, *Liturgie wschodnie*, s. 79–100; LIJKA Kazimierz, *Dzieje Triduum Paschalnego*, s. 101–124; MATYSZEW-SKI Adam, *Msza trydencka a odnowione obrzędy Mszy świętej*, s. 125–146; WORBS Marcin, *Cele i rozwój ruchu liturgicznego*, s. 147–168; KOPEREK Stefan CR, *Upozątków odnowy liturgii*, s. 169–194; KOPEREK Stefan CR, *Liturgia i głoszenie Ewangelii w duchu odnowy liturgicznej*, s. 195–208; JAKÓBCZAK Andrzej, *O. Pius Parsch — prekursor odnowy liturgicznej*, s. 209–218; ŚWIERZAWSKI Waław Józef, *Wspomnienie o niektórych prekursorach ruchu odnowy liturgicznej*, s. 219–246; ŚWIERZAWSKI Waław Józef, *Umilowanie Biblii i liturgii w dopełniającym się współdziałaniu biblisty i liturgisty — ks. Jana Korzonkiewicza i ks. Michała Kordela*, s. 247–264; SZCZYCH Jan, *Sanctorale w Mszach liturgii zachodnich przed Soborem Watykańskim II. Panorama historyczno-liturgiczna*, s. 265–281; WIT Zbigniew, *Kult głównych patronów Polski na przestrzeni dziejów*, s. 283–321; WALEŃDZIK Piotr, *Historia katechumenatu*, s. 323–341; JAKÓBCZAK Andrzej, *Wybrane aspekty wprowadzania katechumenatu w USA, Niemczech i Francji*, s. 343–357; MIECZ-KOWSKI Janusz, *Katechumenat i studia katechumenalne w Krakowskim Instytucie Liturgicznym*, s. 359–383; *Noty o autorach*, s. 385–387.

Liturgia Godzin. Codzienna modlitwa Ludu Bożego. Dodatkowe teksty o świętych tom I–IV, Poznań: „Pallottinum” 2012, 295 [1] s., ISBN 978-83-7014-678-8.

Publikacja zawiera teksty o świętych i błogosławionych wprowadzonych do kalendarza liturgicznego po 1984 r. Teksty te zostały zatwierdzone przez Kongregację Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. Przy poszczególnych oficjach podano daty i numery dekretów Kongregacji.

Treść: *Kalendarz diecezji polskich wraz z notyfikacjami wg stanu na dzień 1 września 2011 roku*, s. 5–33; Tom pierwszy. *Okres Adwentu. Okres Narodzenia Pańskiego*, s. 35–57; Tom drugi. *Wielki Post. Okres Wielkanocny*, s. 59–104; Tom trzeci. *Okres Zwykły. Tygodnie I–XVII*, s. 105–200; Tom czwarty. *Okres Zwykły. Tygodnie XVIII–XXXIV*, s. 201–290.

Mała Liturgia Godzin. Poranna i wieczorna modlitwa Kościoła z wybranymi tekstami okresów liturgicznych, świąt i uroczystości Pańskich, Poznań: „Pallottinum” 2011, 685 [2] s., ISBN 978-83-7014-668-9.

Publikacja stanowi modlitewnik, który zawiera skróconą wersję *Liturgii godzin*. Modlitewnik otwiera Psalterz w układzie czterotygodniowym, zawierający podstawową modlitwę chrześcijanina, czyli jutrznię i nieszpory, oraz kompletę, czyli modlitwę na zakończenie dnia. Inne godziny dnia umieszczono w Dodatku na końcu tomu. Znajdują się tam przykłady modlitwy przedpołudniowej, południowej i popołudniowej, wezwania oraz formuły wprowadzenia do *Ojczy nasz* i antyfony maryjne. W modlitewniku uwzględniono podział na okresy roku liturgicznego: Adwent, Boże Narodzenie, Wielki Post, Wielkanoc i okres zwykły. Z bogatego kalendarza świętych Kościoła powszechnego wybrano uroczystości i święta najistotniejsze dla Kościoła w Polsce.

JACEK NOWAK SAC (red.), *Misterium Chrystusa w roku liturgicznym. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Bogusławowi Nadolskiemu TChr z okazji 55-lecia święceń kapłańskich i 50-lecia pracy naukowej*, Poznań: „Hlondianum” 2012, 449 s., ISBN 978-83-62959-24-2.

Opracowanie zawiera artykuły poświęcone rozumieniu i celebracji roku liturgicznego. Obok tych zagadnień występuje również problematyka pastoralna i tematyka dotycząca sposobów celebracji wielkiej tajemnicy zbawienia.

Listy gratulacyjne: kard. Antonio Cañizares Llovera, prefekt Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, s. 5; kard. Kazimierz Nycz, metropolita warszawski, s. 6; bp Stefan Cichy, biskup legnicki, s. 7; bp Adam Bałabuch, przewodniczący Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski, s. 8; Henryk Skorowski SDB, rektor Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, s. 9; Tomasz Sielicki SChr, przełożony generalny Towarzystwa Chrystusowego, s. 10.

Treść: NOWAK Jacek SAC, *Wprowadzenie*, s. 11–12; HADALSKI Jan, *Liturgia domus carissima. Życie i działalność naukowa ks. prof. dra hab. Bogusława Nadolskiego TChr*, s. 13–40; RUSIECKI Jan, *Koncepcje czasu a liturgia*, s. 41–50; PLESKACZEWSKA Anna, *Rok liturgiczny sakramentem paschalnym w świetle „Mów” św. Leona Wielkiego*, s. 51–62; KOPEREK Stefan CR, *Teologiczno-pastoralna wizja roku liturgicznego w ujęciu Prospera Guérangera*, s. 63–80; PAŁECKI Waldemar, *Paschalny charakter roku liturgicznego w misteriologii*, s. 81–101; WORBS Marcin, *Chrystocentryzm roku liturgicznego według Romana Guardiniego*, s. 102–114; MIGUT Bogusław, *Rok liturgiczny a Eucharystia*, s. 115–124; BRZEZIŃSKI Daniel, *Eschatologiczny wymiar roku liturgicznego*, s. 125–134; SIELEPIN Adelajda CHR, *Stopniowe objawianie się Ducha Świętego w roku liturgicznym*, s. 135–160; ARASZCZUK Stanisław, *Teologia święta*, s. 161–173; NOWAK Jacek SAC, *Archetyp święt chrześcijańskich w kalendarzu hebrajskim*, s. 174–184; MIAZEK Jan, *Święta podwójne w roku liturgicznym*, s. 185–203; MACIUKIEWICZ Maciej, *Ostatnia Wieczerza antycypacją Misterium Paschalnego*, s. 204–213; KWIATKOWSKI Dariusz, *Paschalny wymiar modlitw eucharystycznych Mszy Wieczerzy Pańskiej*, s. 214–232; SOBECZKO Helmut Jan, *Teologia niedzieli w świetle czterech niedziel paschalnych*, s. 233–245; SOSNKOWSKI Sławomir, *Świętowanie tajemnicy Trójcy objawieniem prawdy o człowieku. Refleksja nad tekstami Niedzieli Najświętszej Trójcy*, s. 246–256; OSTROWSKI Dominik, *Święto Wniebowstąpienia w „Itinerarium Egeriae”*. *Status quaestionis*, s. 257–267; BARTOCHA Waldemar, *Suche dni w „Mowach” św. Leona Wielkiego*, s. 268–276; GREGER Piotr, *Kult Najświętszej Maryi Panny Matki Kościoła w posoborowym nauczaniu Konferencji Episkopatu Polski*, s. 277–289; KRAKOWIAK Czesław, *Paschalny aspekt kultu świętych*, s. 290–298; FILIPOWICZ Krzysztof, *Duchowość roku liturgicznego*, s. 299–310; SKROK Dariusz Zbigniew, *Teologia pobożności ludowej w celebracjach roku liturgicznego*, s. 311–327; BAĆ Tomasz, *Psalmy Liturgii Godzin i ich paschalna interpretacja w misteriach roku*

liturgicznego, s. 328–343; NOWAKOWSKI Przemysław, *Nabożeństwo Gorzkich żali — wspólnotowa celebracja Męki Pańskiej oraz naszej pokuty i nawrócenia w okresie Wielkiego Postu*, s. 344–357; LENART Emilian, *Sufragia w bernardyńskich rękopisach liturgicznych do XVIII wieku*, s. 358–370; KOBUS Zbigniew, *Lekcjonarz w roku liturgicznym*, s. 371–379; MATWIEJUK Kazimierz, *Historiozbawczy charakter roku liturgicznego w tradycji bizantyjskiej*, s. 380–397; KULBACKI Piotr, *Rok liturgiczny w rekolekcjach dla służby liturgicznej*, s. 398–420; MOCYDLARZ Włodzimierz, *Soborowa koncepcja uczestnictwa w celebracji roku liturgicznego w kontekście współczesnej kultury*, s. 421–442; *Wykaz skrótów*, s. 443–446.

Bogusław NADOLSKI TChr, *Leksykon symboli liturgicznych. Per visibilia ad invisibilia*, Kraków: „Salwator” 2012, 403 s., ISBN 978-83-7580-285-6.

Treść: *Wprowadzenie*, s. 5–35; następnie autor przedstawia w alfabetycznym układzie znaczenie znaków i symboli, rozpoczynając od *Ave verum* — uwielbienia misterium Wcielenia, które jest źródłem gestyki liturgicznej, a kończąc na hymnie *Magnificat* — jako wezwaniu do kontynuowania wielbienia Boga za dar Eucharystii, s. 37–394; *Skróty bibliograficzne*, s. 395–397; *Bibliografia*, s. 399–400; *Alfabetyczny spis haseł*, s. 401–403.

Obrzędy błogosławieństw służby liturgicznej, Kraków: „Światło-Życie” 2011, 106 s., il. kolor., ISBN 978-83-7535-076-0.

Tekst obrzędów błogosławieństw został przygotowany przez Podkomisję ds. Służby Liturgicznej i zaaprobowany przez Komisję ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Konferencji Episkopatu Polski. Duszpasterze służby liturgicznej w Polsce otrzymują w tej publikacji pomoc na drodze formacji służby liturgicznej.

Treść: Abp Józef MICHALIK, Przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski, *Dekret zezwalający na druk „Obrzędów błogosławieństw służby liturgicznej”*, s. 5; *Wprowadzenie*, s. 7–11; *Kandydatki i kandydaci*, s. 12–13; *Młodzi ministranci i młodsi członkowie scholi*, s. 14–34; *Starsi ministranci i starsi członkowie scholi*, s. 35–55; *Członkowie młodzieżowych zespołów służby liturgicznej*, s. 56–76; *Dorośli członkowie służby liturgicznej*, s. 77–82; *Inne błogosławieństwa*, s. 83–94; *Dodatek*, s. 95–104.

STANISŁAW ARASZCZUK (red.), *Posługiwanie w liturgii. Wokół „Dyrektorium duszpasterstwa służby liturgicznej”*, Wrocław: Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu 2012, 158 s., ISBN 978-83-7454-207-4.

Treść: BAŁABUCH Adam bp, *Wprowadzenie*, s. 7–11; CICHY Stefan bp, *Geneza powstania „Dyrektorium duszpasterstwa służby liturgicznej”*, s. 13–28; ARASZCZUK Stanisław, *Posługa akolity*, s. 29–48; OSTROWSKI Dominik, *Posługa lektora*, s. 49–58; STOKŁOSA Zbigniew, *Funkcje liturgiczne*, s. 59–73; BISZKO Tomasz, *Odpowiedzialni za formację służby liturgicznej*, s. 75–83; ARASZCZUK Stanisław, *Przygotowanie do posługi nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej jako droga do stałego akolity*, s. 85–97; *Dyrektorium Duszpasterstwa Służby Liturgicznej*, s. 99–158.

JANUSZ KUMALA MIC (red.), *Victimae paschali laudes. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Doktorowi Marianowi Pisarzakowi MIC w 75. rocznicę urodzin*, Licheń Stary: „Salvatoris Mater” 2012, 539 [6] s., ISBN 978-83-60141-79-3.

Listy gratulacyjne: Bp Wiesław Alojzy Mering, biskup wrocławski, s. 11; Kard. Kazimierz Nycz, metropolita warszawski, s. 12; Abp Stanisław Budzik, metropolita lubelski, s. 13; Abp Henryk Hoser, biskup warszawsko-praski, s. 14; Bp Stefan Cichy, biskup legnicki, s. 15; Bp Bronisław Dembowski, Senior, s. 16; Ks. Andrzej Pakuła MIC, przełożony generalny Zgromadzenia Księży Marianów, s. 17–18; Ks. Paweł Naumowicz MIC, przełożony prowincjalny Zgromadzenia Księży Marianów, s. 19–20.

Treść: SKWIERCZYŃSKI Antoni, *Droga życiowa i naukowa Księdza Doktora Mariana Pisarzaka MIC*, s. 21–25; ZACHARA Maciej, *Charakterystyka dorobku naukowego ks. dra Mariana Pisarzaka MIC*, s. 27–50; KUMALA Janusz, *Publikacje naukowe i popularne ks. dra Mariana Pisarzaka MIC*, s. 51–68; GREGER Piotr, *Duchowość liturgiczna*, s. 69–86; SKROK Dariusz, *Liturgia źródłem duchowości chrześcijańskiej i centrum życia parafii*, s. 87–100; MIAZEK Jan, *Bogactwo świętości przeżywane w liturgii*, s. 101–114; CZERWIK Stanisław, *Eucharystia — misterium paschalnej przemiany*, s. 115–136; ROJEWSKI Andrzej, *Eucharystia i tożsamość Kościoła w tekstach Nowego Testamentu*, s. 137–154; KULBACKI Piotr, *Sakrament pokuty i pojednania w przywracaniu i pielęgnowaniu chrześcijańskiej wolności*, s. 155–171; KWIATKOWSKI Dariusz, *Obrzęd pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem*, s. 173–201; KRAKOWIAK Czesław, *Koncelebracja liturgii sakramentów świętych*, s. 203–229; KAPROŃ Kasper Mariusz, *J. Ludovico Bertonio — Krótki wykład na temat sakramentów*, s. 231–269; MACIUKIEWICZ Maciej, *Communio Sanctorum w celebracji Misterium Chrystusa. Analiza liturgiczno-teologiczna „Ordo Exsequiarum”*, s. 271–294; BAĆ Tomasz, *Chrześcijańska lektura psalmów w liturgii na przykładzie psalmodii Godziny czytań*, s. 295–317; STEFAŃSKI Jerzy, *Nowa antologia hymnów brewiarzowych w reformie Soboru Watykańskiego II. Kwestie redakcyjne*, s. 319–344; HOINKIS Andrzej, *Łacińsko-polskie Collectio rituum (1963) — jutrzeńka posoborowej reformy liturgicznej w Polsce*, s. 345–357; BRZEZIŃSKI Daniel, *Sakramentalny charakter roku liturgicznego w ujęciu Piusa Parscha*, s. 359–371; BARTOCHA Waldemar, *Dni modlitw o urodzaje w liturgii średniowiecznej*, 373–386; MATWIEJUK Kazimierz, *Mistagogia liturgiczna w Kościele w średniowieczu*, s. 387–412; JANIEC Zdzisław, *Macierzyńskie pośrednictwo Maryi w tekstach formularza Najświętsza Maryja Panna Królowa pokoju (ze „Zbioru Mszy o Najświętszej Maryi Pannie”)*, s. 413–427; KOPEREK Stefan CR, SKÓRA Zbigniew, *Ad Christum per Mariam. Maryja w duchowości zmartwychwstańców*, s. 429–445; MACIASZEK Paweł, *Wychowawca chrześcijański w świetle kolekty Mszy o wychowawcach*, s. 447–462; KOBUS Zbigniew, *Tytuł kościoła w znaczeniu liturgiczno-teologicznym*, s. 463–476; CELARY Ireneusz, *Duszpasterstwo mistagogiczne jako odpowiedź*

Kościół na laicyzację świąt i zwyczajów chrześcijańskich w Polsce po roku 1989, s. 477–501; ZIEMBICKI Waldemar, *Ziemia Kłodzka — Kraina Pana Boga*, s. 503–524; KUMALA Janusz, *Licheńska Bazylika jako wotum Narodu — przestaniem nadziei*, s. 525–539; *Wykaz skrótów*, s. 541.

Roman WALCZAK, *Symbolika i wystrój świątyni chrześcijańskich. Przewodnik po współczesnej architekturze wewnątrz sakralnych według soborowych dokumentów Kościoła i aktualnego prawa kościelnego*, Włocławek, Wydaw. Duszpasterstwa Rolników 2011, 137 s., ISBN 978-83-7401-274-4.

Treść: Abp Piero MARINI, *Wprowadzenie*, s. 7–11. Autor w trzech rozdziałach pracy podejmuje refleksję liturgiczną nad początkiem i symboliką świątyni, nad przestrzenią celebracji Mszy św. i przestrzenią celebracji pozamszalnych. Pierwszy rozdział pracy został poświęcony pochodzeniu i symbolice świątyni. Drugi dotyczy elementów przestrzennych celebracji, takich jak: miejsce przewodniczenia, miejsce głoszenia słowa Bożego i ołtarz. Rozdział trzeci podejmuje problematykę przestrzeni pozamszalnej, do której zaliczono: miejsce udzielania sakramentu chrztu, miejsce sprawowania sakramentu pokuty, miejsce przechowywania Najświętszego Sakramentu i wyposażenie nawy kościoła.

MUZYKA

MACIEJ BABNIS, *Kultura organowa Galicji ze szczególnym uwzględnieniem działalności organmistrza lwowskiego Jana Śliwińskiego*, Słupsk: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku 2012, 674 s., ISBN 978-83-7467-170-5.

W połowie 2012 r. ukazała się książka autorstwa Macieja Babnisa poświęcona kulturze organowej w Galicji, a szczególnie działalności lwowskiego organmistrza Jana Śliwińskiego. Wydanie opisywanej publikacji ma związek z postępowaniem habilitacyjnym, realizowanym na wniosek autora w Instytucie Sztuki PAN. Recenzentami wydanej publikacji są: dr hab. Władysław Szymański, prof. AM w Katowicach, oraz dr hab. Maria Szymanowicz, prof. KUL.

Maciej Babnis jest absolwentem Instytutu Muzykologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (1986) oraz Akademii Muzycznej im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku, gdzie ukończył studia w klasie organów prof. Leona Batora (1989). M. Babnis kształcił się dodatkowo na kursach interpretacji organowej pod kierunkiem m.in. Guya Boveta, Hansa Haselböcka oraz Ulrika Spang-Hanssena. Od 1989 r. M. Babnis zatrudniony jest w Akademii Muzycznej w Gdańsku — najpierw jako wykładowca, a później jako adiunkt. Od 1996 r. jest adiunktem w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Słupsku, przekształconej w 2006 r. w Akademię Pomorską. Przez cały okres pracy zawodowej M. Babnis łączy pracę naukową w dziedzinach teoretycznych, oscylujących wokół zagadnień instrumentologicznych (jest autorem ponad 20 artykułów naukowych), z działalnością jako koncertujący muzyk, biorący

udział w wielu koncertach i festiwalach. Owocem jego zainteresowań teoretycznych jest właśnie omawiana pozycja *Kultura organowa Galicji ze szczególnym uwzględnieniem działalności organmistrza lwowskiego Jana Śliwińskiego*. Powodem, dla którego podjęto się zbadania tradycji organmistrzowskiej właśnie w Galicji, był fakt, że teren ten nie był jeszcze do tej pory objęty formą pogłębionych badań organologicznych.

Publikacja autorstwa M. Babnisa obejmuje pięć zasadniczych rozdziałów. W rozdziale pierwszym autor krótko przedstawia „zagadnienia wstępne”, do których zalicza przedstawienie sytuacji ekonomiczno-politycznej w zaborze austriackim oraz krótki, ogólny zarys historii budownictwa organowego w Europie, Polsce oraz w Galicji.

W rozdziale drugim autor omawia najważniejsze czynniki mające wpływ na budownictwo organowe w Galicji. Do tych zagadnień zalicza omówienie badań teoretyków ówczesnego budownictwa organowego oraz działalność rzeczoznawców ds. budownictwa organowego. W dalszej kolejności omawia ważne znaczenie wystaw oraz ogólną sytuację w zakresie działalności ówczesnych organmistrzów. Dalej znalazły się omówienia takich zagadnień szczegółowych, jak np. kwestia kalikantów oraz kwestia ówczesnej muzyki organowej, co nie pozostaje bez wpływu na kształt budownictwa organowego. W dalszej kolejności autor omawia przeznaczenie budowanych instrumentów i ich inwestorów, by wreszcie szeroko omówić działalność organmistrzów galicyjskich, przedstawiając poszczególne zakłady organmistrzowskie, podtrzymywane tradycje rodzinne, a nawet zagadnienie konkurencyjności zakładów.

Rozdział trzeci poświęcony jest procesowi inwestycyjnemu. W ramach tego rozdziału autor omawia rodzaje prac podejmowanych przez organmistrzów, umowy, ceny organów i inne sprawy związane z czasem budowy, odbiorami i gwarancją na wybudowane organy.

Z kolei w czwartym rozdziale znalazły się jedno z najważniejszych zagadnień całej publikacji, a są nimi cechy instrumentów budowanych na terenie Galicji. Autor przedstawia te zagadnienia według tradycyjnego układu opisów organów. Pierwszym tematem w tej grupie jest kwestia wielkości organów (liczby głosów, sekcji), potem problematyka ich brzmienia (dyspozycji, stosowanych głosów organowych, dodatkowych registrów, transmisji, itd.), a dalej istotne rozważania dotyczące stosowanych rozwiązań technicznych (stół gry, zakresy klawiatur, traktura, wiatrownice, system powietrzny). Szczegółowa analiza tych zagadnień doprowadziła do ustalenia ważnych spraw związanych z chronologią wprowadzania pewnych rozwiązań technicznych w budownictwie organowym oraz przemian stylistycznych odnośnie do estetyki brzmieniowej budowanych na terenie Galicji instrumentów. W zakończeniu tego rozdziału autor omawia kwestię „francuskości organów”, co ma związek ze zdobywaniem przez organmistrzów doświadczenia zawodowego na

terenie Francji i przenoszeniem na teren Galicji zdobytych tam doświadczeń. Ostatnim zagadnieniem w grupie poruszanych problemów jest sprawa wystroju plastycznego prospektów organowych budowanych w Galicji.

Rozdział piąty jest w całości poświęcony działalności lwowskiego organmistrza Jana Śliwińskiego, który jest najważniejszą postacią wśród organmistrzów żyjących i działających na terenie Galicji. W rozdziale tym znalazły się najpierw informacje dotyczące biografii J. Śliwińskiego, jego doświadczenia organmistrzowskiego zdobytego we Francji w zakładzie A. Cavaille-Colla oraz szczegółowe informacje dotyczące działalności jego firmy organmistrzowskiej. Rozdział piąty kończy się ogólną charakterystyką założeń technicznych i brzmieniowych instrumentów Jana Śliwińskiego.

Całość publikacji dopełniają cenne spisy oraz aneks. Wśród zamieszczonych wykazów znalazły się m.in. spisy organmistrzów mających siedziby na terenie Galicji oraz katalog 141 instrumentów zbudowanych przez J. Śliwińskiego. Natomiast w aneksie znalazły się teksty źródłowe dotyczące organmistrzów i poszczególnych instrumentów oraz inne teksty źródłowe, a także wybrane przykłady dyspozycji organowych, potwierdzających omówione wcześniej założenia strony brzmieniowej organów w Galicji.

Do ostatnich elementów publikacji należą podane źródła i bibliografia, wykaz skrótów, a wreszcie 80 różnego rodzaju ilustracji obrazujących zagadnienia omawiane w całej publikacji. Są wśród nich fotografie prospektów organowych, poszczególnych elementów organów, a także różnego rodzaju inskrypcje ważne dla poznania historii budownictwa organowego w Galicji.

Ks. Franciszek Koenig

JULIAN GEMBALSKI (red.), *Organy na Śląsku IV*, Katowice: Akademia Muzyczna im. Karola Szymanowskiego 2012, 396 s., ISBN 978-83-85679-66-0.

W połowie 2012 r. ukazał się czwarty tom serii *Organy na Śląsku*. Niemal całą jego zawartość stanowią referaty wygłoszone w czasie konferencji naukowej, która odbyła się w Akademii Muzycznej w Katowicach w październiku 2004 r. pt. *Organy na Śląsku*. Konferencja ta zorganizowana została w związku z inauguracją Muzeum Organów Śląskich, które powstało z inicjatywy prof. Juliana Gembalskiego — kierownika Katedry Organów i Muzyki Kościelnej, a które swoje pomieszczenia ekspozycyjne znalazło w gmachu katowickiej akademii. Opisywana publikacja, choć ukazała się w osiem lat po zakończonej konferencji, to jednak zbiera interesujące teksty piętnastu autorów (jeden z autorów zamieścił dwa artykuły), którzy w swoich badaniach naukowych dopełniają zadanie, jakie zostało także wpisane w nowo powstałe muzeum organów — dokumentacja historii organów na Śląsku. Właśnie to zadanie wyznacza wszystkim badaczom, o władniętym pasją badań organolo-

gicznych, szeroki obszar naukowych penetracji. Zorganizowana konferencja była już kolejną tego typu formą podsumowania prowadzonych badań oraz cennym form wymiany myśli i informacji.

Całość tekstów można podzielić na trzy zasadnicze grupy. Pierwsza część artykułów dotyczy działalności firm organmistrzowskich. W drugiej części zostały przedstawione zagadnienia dotyczące historycznego faktu, jakim były powojenne translokacje śląskich organów w inne regiony Polski, a trzecia część została poświęcona zagadnieniom związanym z konserwacją zabytkowych organów oraz ich estetyką brzmieniową. Dopełnieniem publikacji jest artykuł rozpoczynający całość dzieła, autorstwa prof. J. Gembalskiego, który dotyczy pierwszych lat działalności nowo powstałego Muzeum Organów Śląskich.

Omawiany tom poprzedzony jest przedmową redakcyjną autorstwa prof. Juliana Gembalskiego (s. 7–11), a kończy się wykazem nazwisk (s. 373–381) oraz miejscowości (s. 383–395), co ułatwia szukanie informacji przez osoby zainteresowane. Niektóre artykuły zostały ubogacone dokumentacją fotograficzną, a w zakończeniu wszystkich artykułów znajdują się ich streszczenia w języku niemieckim. Jeden z artykułów, autorstwa Petra Koukala, został zamieszczony w języku czeskim wraz z niemieckimi opisami wymienionych w artykule organów oraz odpowiednim streszczeniem w języku polskim.

Oto dokładny wykaz autorów i artykułów jakie znalazły się w czwartym tomie serii *Organy na Śląsku*: J. GEMBALSKI, *Muzeum Organów Śląskich*, s. 19–29; F. KOENIG, *Działalność gliwickiego organmistrza Ernsta Kurzera*, s. 31–45; W.J. BRYLLA, *Udokumentowana translokacja dolnośląskich organów*, s. 47–75; M. TRZASKALIK-WYRWA, *Organy ze Śląska w diecezji siedleckiej i drohiczyńskiej*, s. 77–91; M. KOGUT, *Działalność wielkopolskiego organmistrza Bronisława Cepki na Górnym Śląsku*, s. 93–114; K. KMAK, *Staż badań nad działalnością rybnickiej firmy „Klimosz i Dyrszlag”*, s. 115–126; P. KOUKAL, *Archivni zprávy k historii varhan v polských farnostech bývalého Rakouského Slezska*, s. 127–135; G. POŹNIAK, *Organy i organišci w archidiakonacie opolskim w II połowie XVII wieku na podstawie akt wizytacyjnych Jungnitta*, s. 137–161; J. STĘPOWSKI, *Powojenne losy gotyckiego pozytywu z Pogwizdowa. Komunikat*, s. 163–167; W. SZYMAŃSKI, *Organy firmy „H. Diirschlag und Sohn” kościoła św. Mikołaja w Bujakowie. Historia, konstrukcja, założenia renowacji*, s. 169–178; J. STĘPOWSKI, *Organy Adama Horazio Caspariniego w Legnickim Polu. Historia i problemy rekonstrukcji*, s. 179–205; T. ORLOW, *Zabytkowe organy kościoła św. Mikołaja w Borowej Wsi. Inwentaryzacja, wstępna dokumentacja*, s. 207–237; M. URBAŃCZYK, *Adaptacja organów kościoła Opatrzności Bożej w Katowicach do kaplicy Chrystusa Zbawiciela przy parafii Niepokalanego Poczęcia NMP w Katowicach*, s. 239–272; P. DĘBSKI, *Struktura brzmieniowa organów w kościele katedralnym p.w. św. Ap. Piotra i Pawła w Legnicy*, s. 273–290;

L. CZACHAROWSKI, *Organmistrzowie śląscy i śląskie firmy organowe działające w Wielkim Księstwie Poznańskim. Uzupełnienia, nowe ustalenia, prostowania*, s. 291–359; M. PILCH, *Działalność Stowarzyszenia na Rzecz Badań i Utrzymania Śląskich Organów (VESSO)*, s. 361–371.

Ks. Franciszek Koenig

MARTA KIERSKA-WITCZAK (red.), *Wybrane zagadnienia akompaniamentu liturgicznego* (Psalate synetos 1), Wrocław: Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Karola Lipińskiego 2012, 224 s., ISBN 978-83-86534-69-2.

W 2012 r. ukazał się pierwszy numer nowo powstałej serii *Psalate synetos* wydawanej przez Zakład Muzyki Kościelnej Akademii Muzycznej im. Karola Lipińskiego we Wrocławiu pod redakcją prof. Marty Kierskiej-Witczak — kierownika Zakładu Muzyki Kościelnej.

Nazwa serii, *Psalate synetos*, została zaczerpnięta z tekstu Ps 47(46) w tłumaczeniu *Septuaginty* (Ps 46,7-8), co św. Hieronim w tłumaczeniu *Wulgaty* oddaje jako *psallite sapienter* (Ps 47,7-8), co znaczy: śpiewać rozumie, mądrze, ze zrozumieniem. Według redaktora, nazwa serii ukazuje cały szereg postulatów, jakie odnoszą się do kształtu muzyki kościelnej. Zgodnie z założeniami redaktorów, nowa seria wydawnicza ma za zadanie dotrzeć do szerokiego grona muzyków, kompozytorów, wykonawców, instrumentalistów i śpiewaków, a także do grona studentów i uczniów szkół przygotowujących przyszłych muzyków kościelnych, odślaniając im rzeczywiste perspektywy obecności i znaczenia muzyki w liturgii Kościoła oraz ubogacając ich wiedzę, a w konsekwencji ich umiejętności praktyczne.

Pierwszy numer serii nosi tytuł *Wybrane zagadnienia akompaniamentu liturgicznego*. Zawiera on artykuły szesnastu autorów, które są poświęcone różnym aspektom akompaniamentu liturgicznego.

Całość artykułów została podzielona na dwie części, a poprzedzona jest spisem treści i przedmową. Na końcu tomu umieszczono noty o autorach.

Część pierwsza została zatytułowana *Chorał gregoriański źródłem odniesień do nowożytnej muzyki liturgicznej*, a znajdują się w niej teksty następujących autorów: R. BERNAGIEWICZ, *Etos modi gregoriańskich. Teoria czy rzeczywistość?*, s. 13–18; M. BIAŁKOWSKI, *Analiza semiologiczno-modalna w świetle praktyki wykonawczej śpiewu i akompaniamentu liturgicznego*, s. 19–29; T. KULIKOWSKI, *Uwagi praktyczne z zakresu harmoniki modalnej*, s. 31–50; K. BOROWIEC, *Związki chorału gregoriańskiego z pieśniami religijnymi w Polsce*, s. 51–57; M. FRONC, *Opracowania melodii gregoriańskich w Krakowskiej Tabulaturze Organowej*, s. 59–65; T. GŁUCHOWSKI, *Zastosowanie melodii hymnu „Veni Creator” w literaturze organowej*, s. 67–74; T. GŁUCHOWSKI, *Modalność organowych opracowań psalmów w twór-*

czości J.P. Sweelincka (na przykładzie Psalmów 23 i 116), s. 75–85; M. KIERSKA-WITCZAK, *Wykorzystanie śpiewów liturgii za zmarłych w Requiem op. 9 Maurice'a Duruflégo*, s. 87–100.

W drugiej części, zatytułowanej *Historyczny, estetyczny oraz praktyczny wymiar akompaniamentu liturgicznego i liturgicznej improwizacji organowej*, znalazły się artykuły kolejnych autorów: R. POŚPIECH, *Bogactwo i różnorodność towarzyszeń organowych wydawanych na Śląsku w XIX i pierwszej połowie XX wieku*, s. 103–118; J. GEMBAŁSKI, *Improwizacja organowa w liturgii*, s. 119–127; B. RABA, *Inspiracje modernistyczne w akompaniamentach liturgicznych a tak zwany styl kościelny*, s. 129–140; M. DĄBROWSKI, *Akompaniament liturgiczny: codzienność i rutyna czy obszar interesujących poszukiwań i inspiracji?*, s. 141–154; T. KULIKOWSKI, *Stylistyka akompaniamentu organowego*, s. 155–178; P. DĘBSKI, *Współpraca organisty z celebrazem*, s. 179–185; M. KIERSKA-WITCZAK, *Współdziałanie organisty ze wspólnotą parafii — z perspektywy chórmistrza*, s. 187–203; P. DĘBSKI, *Śpiew liturgiczny — wskazania repertuarowe*, s. 205–214.

PIOTR WIŚNIEWSKI, *Śpiewy późnośredniowieczne w antyfonarzach płockich z XV/XVI wieku na podstawie responsoriów Matutinum*, Lublin: Polihymnia 2010, 437 s., ISBN 978-83-7270-854-0.

Prezentowana monografia ks. P. Wiśniewskiego, będąca podstawą przewodu habilitacyjnego przeprowadzonego w Instytucie Muzykologii KUL, stanowi naturalną konsekwencję rozwoju jego dotychczasowych badań naukowych w zakresie szeroko rozumianej choralistyki. Autor ten od kilku lat konsekwentnie podejmuje studia nad dziejami polskiej muzyki liturgicznej, potwierdzając w ten sposób znaczny wkład Polski w dorobek religijnej kultury muzycznej Europy. Są to jednocześnie zagadnienia, które — pomimo niewątpliwych już osiągnięć w tym zakresie, zrealizowanych przez całkiem spore grono badaczy, związanych przede wszystkim z naukowymi środowiskami Lublina (KUL) i Warszawy (UKSW oraz IS PAN) — ciągle domagają się podejmowania nowych, interdyscyplinarnych, wszechstronnych i pogłębionych analiz naukowych, do czego potrzebni są niewątpliwie odpowiednio przygotowani znawcy przedmiotu, posiadający gruntowną wiedzę historyczno-źródłową, liturgiczną i muzykologiczną. W tym kontekście pozorne ograniczenie tematyki dotychczasowych badań naukowych ks. Wiśniewskiego głównie do choralistyki należy postrzegać jako rzecz niewątpliwie pozytywną, a przede wszystkim potrzebną i uzasadnioną. Głównym przedmiotem recenzowanej pozycji są śpiewy późnośredniowieczne zachowane w antyfonarzach płockich z XV/XVI w. Dodajmy w tym miejscu, iż do badań tych właśnie źródeł ks. Wiśniewski jest szczególnie predysponowany nie tylko dzięki kompetencjom naukowym, ale też z racji zamieszkania i działalności w środowisku, w którym księgi te były używane i do dziś są przechowywane. Zauważmy ponadto, iż naukowa wartość i nie budząca wątpli-

wości badawcza przydatność płockich antyfonarzy znana jest od dawna, jednak nie doczekały się one dotąd w pełni kompleksowych i wyczerpujących badań muzykologicznych. Także więc w tym kontekście omawiana rozprawa stanowi cenny wkład poszerzający stan wiedzy we wskazanym wyżej zakresie, tym bardziej, że jest pierwszą na gruncie polskim (w odniesieniu do zachowanych na naszym terenie źródeł) syntezą tego zagadnienia.

Praca ks. Wiśniewskiego, opublikowana w lubelskim wydawnictwie „Polihymnia” w 2010 r., składa się ze *Wstępu*, trzech rozdziałów oraz *Zakończenia*. Całość uzupełnia rozbudowany *Aneks*, przedstawiający, w formie tabelarycznej, zawartość liturgiczną analizowanych antyfonarzy, wykaz bibliografii, streszczenia w języku angielskim i niemieckim oraz indeksy (osobowy i rzeczowy).

Tytuł rozprawy sformułowany został precyzyjnie i jednoznacznie wskazuje na poruszaną w toku rozważań podstawową problematykę dotyczącą wybranego, jasno określonego repertuaru śpiewów zamieszczonych w antyfonarach płockich. Logiczny i przejrzysty jest także układ pracy, może nawet zbyt prosty i schematyczny (akademicki?), choć — należy to podkreślić — korzystnie wpływa na spójność całości. Z drugiej jednak strony przyjęta metodologia determinuje, moim zdaniem, pewien schematyzm konstrukcji zdań oraz zbyt uproszczenie języka wypowiedzi, który jest, trzeba to przyznać, generalnie poprawny, zrozumiały i rzeczowy, miejscami jednak zbyt zwięzły, ogólnie zaś brakuje mu większej finezji i polotu. Ponadto autor w niektórych miejscach niepotrzebnie unika formułowania własnych sądów i przemyśleń, stawiania hipotez czy wskazywania szerszych kontekstów, pozostając na suchych, aczkolwiek — jak wspomniano — kompetentnych i rzeczowych opisach (np. w odniesieniu do charakterystyki źródeł w rozdziale I). O wiele ciekawsze są miejsca, w których ks. Wiśniewski odważył się na szerszą i bardziej „osobistą” prezentację swoich wniosków naukowych, co obserwujemy szczególnie w paragrafie 4 rozdziału II, a przede wszystkim w rozdziale III, głównie w ostatnim jego paragrafie. Warto tu dodać, iż podjęta w tej części próba wyjaśnienia różnicy pomiędzy melizmatem a techniką tropowania należy do najbardziej cennych i zarazem oryginalnych partii recenzowanej rozprawy. W tym miejscu należy ponadto wskazać na ciągle obecną w rozważaniach omawianego autora świadomość historyczną w odniesieniu do analizowanego repertuaru, co pozwala mu pamiętać nieustannie o podstawowym dla badanego materiału kontekście liturgicznym jego powstania i funkcjonowania. W zakresie tym pomocne było zapewne połączenie wykształcenia teologicznego i muzykologicznego ks. P. Wiśniewskiego.

Autor zaznacza we *Wstępie*, iż „zasadniczym celem rozprawy jest przebadanie repertuaru responsoriów późnośredniowiecznych ze wskazanych wyżej rękopiśmiennych antyfonarzy. (...) Na podstawie badań melodii źródłowych postaramy się wskazać najbardziej istotne cechy tropowania oraz udzielić merytorycznej odpowiedzi na kluczowe pytanie, dotyczące ważkiej różnicy pomiędzy melizmatem

a techniką tropowania. Pozwoli to jeszcze bardziej obiektywnie spojrzeć na śpiew gregoriański schyłku średniowiecza” (s. 17). W końcowym zaś fragmencie tej partii pracy dodaje, iż „podjęcie tych szczegółowych zagadnień wydaje się ważne także z tego powodu, aby odpowiedzieć na pytanie, czy wypracowane na zachodzie Europy owe sposoby komponowania melodii liturgicznych późnego średniowiecza były znane w Polsce. Pozwoli to jednocześnie stwierdzić, czy i w jakim stopniu można polską kulturę muzyczną stawiać w tym względzie na równi z ogólnoeuropejską” (s. 20).

Uważna lektura całości pozwala stwierdzić, iż ks. Wiśniewski w sposób zadowalający, a przede wszystkim poprawny od strony naukowej metodologii zrealizował przyjęte założenia. W rozdziale pierwszym (*Charakterystyka źródeł*), o charakterze wprowadzającym w dalsze szczegółowe analizy, przedstawione zostały w sposób wyczerpujący badane źródła — cztery rękopiśmienne antyfonarze płockie, w których, obok własnych analiz, autor wykorzystał szeroką literaturę przedmiotu. W pierwszej kolejności omówił zagadnienia związane z miejscem ich powstania, czyli skryptoria (s. 22–32), a także zastosowane w omawianych księgach liturgicznych rodzaje pisma (s. 32–54) oraz charakterystyczne dla tego rodzaju zabytków iluminacje (s. 54–62). Istotną częścią tego rozdziału są rozważania poświęcone zastosowanej w źródłach notacji chorałowej (s. 63–89), w których ks. Wiśniewski wykazał się gruntowną wiedzą specjalistyczną w tym zakresie. Pewien niedosyt budzi natomiast zbyt zwięzłe, moim zdaniem, omówienie zawartości poszczególnych rękopisów (s. 90–91). Autor odwołuje się tu wprawdzie do szczegółowych tabel zamieszczonych w aneksie (s. 303–390), wydaje się jednak, że należało nieco szerzej je skomentować, podobnie zresztą, jak końcowe wnioski podsumowujące tę część pracy (s. 91–92). Obok wskazanej już zbyt ostrożności w formułowaniu własnych wniosków i hipotez, zabrakło tu przede wszystkim bardziej pogłębionej analizy komparatystycznej ze źródłami zachowanymi w innych ośrodkach (poza ogólnym wskazaniem podobieństw). Dodajmy jednak, że ks. Wiśniewski jest tego świadomy, kilkakrotnie wskazuje bowiem na konieczność dalszych badań w tym zakresie (np. s. 32, 92), można mieć zatem nadzieję, że powróci do tych zagadnień w dalszej działalności naukowej.

Rozdział drugi, o charakterze syntetycznym, jest cenny z tego przede wszystkim powodu, iż po raz pierwszy na gruncie literatury polskojęzycznej zagadnienia genezy i rozwoju tropów przedstawione zostały w sposób tak gruntowny (s. 93–159). Dzięki szerokiemu ujęciu tej interesującej problematyki oraz zastosowaniu zrozumiałego i przystępnego języka znaczna jest także jego przydatność edukacyjna, odzwierciedlająca przy tym umiejętności autora omawianej pracy w zakresie popularyzowania wiedzy naukowej. Ks. Wiśniewski omawia najpierw podstawowe pojęcia związane z tropami (wskazując przy okazji na podstawową literaturę przedmiotu w tym zakresie), następnie przedstawia dzieje gatunku, typologię tropów (tropy

liturgii mszalnej i brewiarzowej) oraz ich znaczenie dla religijnej kultury średniowiecza, przedstawiając je — warto to ponownie podkreślić — w ścisłym kontekście rozwoju liturgii (liturgiczna funkcja tropów!).

Rozdział trzeci, najbardziej rozbudowany (s. 161–295), podstawowy dla podjętego tematu, dotyczy — używając słów autora — „bezpośrednio głównego problemu rozprawy, jakim jest przeanalizowanie śpiewów responsorialnych, ze szczególnym uwzględnieniem techniki tropowania” (s. 19). Przeprowadzone tu szczegółowe analizy, poprzedzone rysem historycznym, odwołującym się do literatury patrystycznej (s. 162–169) oraz ogólnymi uwagami na temat praktyki wykonawczej (s. 172–174), dotyczą zarówno warstwy tekstowej, jak i muzycznej (w zakresie struktury formalnej, melodycznej oraz tonalności, oddzielnie w odniesieniu do responsów i wersetów). Autor wyróżnia tu, w oparciu o badany repertuar, responsoria klasyczne (s. 175–193), responsoria rymowane (s. 193–260) oraz responsoria tropowane (s. 260–286). W ramach ostatniego rodzaju rozróżnia tropy tekstowo-melodyczne i melodyczne. Celem właściwej realizacji podjętego zadania badawczego ks. Wiśniewski odwołuje się „do czterech metod badawczych: porównawczej, dzięki której stanie się możliwe wychwycenie różnic pomiędzy responsorium klasycznym a responsoriami późniejszymi oraz porównania melodii źródłowych z wersjami obcymi; analitycznej — w celu rewizji wybranych śpiewów i poznania ich wewnętrznej struktury od strony melodycznej i modalnej; statystycznej, pozwalającej wyrazić w obliczeniach procentowych cechy charakterystyczne badanych utworów; wariantowej, wypracowanej przez benedyktynów z Solesmes, polegającej na wykazaniu pewnych zmian interwałowych w badanych śpiewach w porównaniu do źródeł porównawczych” (s. 20). Zamieszczone w omawianym rozdziale szczegółowe analizy ilustrowane są starannie wykonanymi przykładami nutowymi oraz przejrzystymi zestawieniami tabelarycznymi. W końcowej części tej partii pracy autor dokonał, wskazanego już, oryginalnego rozróżnienia pomiędzy melizmatem a techniką tropowania (s. 286–294), a także wypunktował najważniejsze, wynikające z przeprowadzonych badań, wnioski (s. 294–295).

Podsumowując pracę związane *Zakończenie* (s. 297–302) w pełni potwierdza zasadność podjętego tematu i przeprowadzonych badań. Autor dowiódł, że „antfonarze płockie nasiąknięte są nowym stylem, zgodnym z duchem epoki, o czym przekonują liczne zawarte w nich kompozycje rymowane” (s. 299). Przede wszystkim jednak zdołał potwierdzić, „iż wypracowane w Europie Zachodniej nowe metody tworzenia melodii liturgicznych schyłku średniowiecza nie były obce naszej kulturze muzycznej, co stawia ją na płaszczyźnie równorzędnej w stosunku do osiągnięć ogólnoeuropejskich w tej dziedzinie” (s. 302). Można zatem pozytywnie potwierdzić wyrażoną przez ks. Wiśniewskiego w ostatnim zdaniu nadzieję (życzenie): recenzowana rozprawa, dzięki zrealizowanym i zaprezentowanym badaniom, rzuca „nowe światło na mało znane dotąd na gruncie polskim zagadnienia związane z monodią gregoriańską późnego średniowiecza” (s. 302).

Na koniec należy odnieść się jeszcze, krótko, do strony redakcyjnej i graficznej omawianej publikacji. Generalnie należy stwierdzić, iż wydana została ona bardzo starannie. Na wyróżnienie zasługuje także opracowany przez ks. Wiśniewskiego projekt graficzny okładki. Szkoda jedynie, że zabrakło bardziej uważnej korekty (doświadczenie uczy, że w tego rodzaju pracach naukowych autokorekta jest z reguły niewystarczająca), która wyeliminowała by zapewne dostrzeżone drobne braki i niekonsekwencje. Dotyczą one szczególnie *Wykazu skrótów*, który wymaga uzupełnień (m.in. o miejsca i rok wydania cytowanych ksiąg liturgicznych, np. *Liber Usualis*, *Graduale Romanum* i in., oraz niektórych encyklopedii — np. *Encyklopedii Kościelnej Nowodworskiego*, czy o dodatkowe informacje przy czasopismach — od kiedy się ukazują, z jaką częstotliwością, itp.), a częściowo także przypisów (np. brak kursywy przy niektórych tytułach). Ponadto, przykładowo, w bibliografii i wykazie skrótów podane jest pierwsze wydanie *Encyklopedii muzyki* pod red. A. Chodkowskiego (s. 12 i 407), podczas gdy w pracy autor cytuje wydanie drugie (np. s. 95), S. Corbin zaliczona została do grona badaczy polskich (co wynika z tekstu na s. 92–93), zaś we wstępie do pracy podano, iż w aneksie zamieszczono „incipity melodyczne poszczególnych form muzycznych każdej z ksiąg” (s. 20), co nie do końca odpowiada rzeczywistości. Wymienione wyżej potknięcia nie obniżają jednak merytorycznej wartości pracy.

Remigiusz Pośpiech